

Good Practices

Docentenopleidingen in het licht

ArtEZ

Colofon

Good Practices: Docentenopleidingen in het Licht

Deze publicatie is uitgevoerd door het Lectoraat Kunst- en cultuureducatie ArtEZ, in samenwerking met de docentenopleidingen van ArtEZ.

Het project is mogelijk gemaakt door het Innovatiefonds van ArtEZ.

Projectleiding/onderzoek:

Olga Potters (voorzitter)

Leontine Broekhuizen

Elsbeth Veldpape

Eindredactie:

Rijk Willemse

Ontwerp:

Sido Dekker Atelier & Media

i.s.m. Studio Judith Bakker

Onderzoek Docent Dans:

Julia Dieckmann

Onderzoek Docent Theater:

Hélène Meyer

Onderzoek Docent Beeldende

Kunst en Vormgeving:

Anne-Marie Meertens

Onderzoek Docent Muziek:

Mariska van der Vaart

Het Lectoraat Kunst- en cultuureducatie staat onder leiding van lector Jeroen Lutters.

© ArtEZ hogeschool voor de kunsten
Arnhem, mei 2018.

Ten geleide

In het afgelopen jaar heeft een intensief samenwerkingsproject plaatsgevonden tussen het Lectoraat Kunst- en cultuureducatie en de verschillende docentenopleidingen van ArtEZ University of the Arts. Doel was op zoek te gaan naar de eigen kwaliteit van de docentenopleidingen. We wilden onze reeds gevoelde gemeenschappelijke kwaliteit opsporen en onder woorden brengen. Woorden die, met respect voor ieders eigenheid, de *community* van ArtEZ docentenopleidingen, het gezamenlijk en afzonderlijk profileren van de opleidingen naar de binnen- en buitenwereld helpen versterken. Hiervoor stelden we een onderzoeksgroep samen bestaande uit Olga Potters (voorzitter), Elsbeth Veldpape en Leontine Broekhuizen.

Er werden vier mede-onderzoekers geworven uit alle docentenopleidingen, per kunstdiscipline een onderzoeker: Julia Dieckmann (Dans), Anne-Marie Meertens (Beeldende kunst en vormgeving), Hélène Meyer (Theater) en Mariska van der Vaart (Muziek).

De onderzoeksgroep maakte een projectplan:

- Een gefundeerd methodologisch kader dat berust op een narratieve benadering van onderzoek, zoals die is ontwikkeld binnen de *arts & humanities*. Deze manier van onderzoek biedt ruimte aan het gemeenschappelijke narratief en aan het eigen, unieke verhaal van iedere student.
- Een gedisciplineerde, evenwichtige organisatie met een interdisciplinair karakter. Van groot belang daarbij was het creëren van een ‘derde ruimte’ waarbinnen de medewerkers even uit de drukte van alledag konden geraken. Onderzoek en onderwijs als het in-en uitademen voor de ArtEZ docent-onderzoeker.
- Een handig en effectief omgaan met de beperkte middelen.

Het onderzoek werd mogelijk gemaakt door het innovatiefonds van ArtEZ. Daarnaast is aan de opleidingen een extra bijdrage gevraagd om draagvlak en commitment vanuit het onderwijs te vergroten. Een gerichte differentiatie van werkzaamheden zorgde voor efficiënte samenwerking.

In de eerste fase van het onderzoek stond vooral de eigenheid van de opleidingen centraal. Door hieraan ruimte te bieden, werd duidelijk dat ArtEZ beschikt over een grote diversiteit aan opleiders. In dit proces werd duidelijk dat de gemiddelde docent niet alleen een professionele verantwoordelijkheid voelt (*professional education*), maar ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid (*liberal education*).

In de tweede fase van het onderzoek zocht de onderzoeksgroep naar de gemeenschappelijke karakteristieken van de ArtEZ docentenopleidingen. Daar tekenden zich een aantal gebieden af die weliswaar aansluiten bij de brede ambities van het landelijk overleg van de kunstvakopleidingen, maar die ook een specifieke, gemeenschappelijk ervaren kracht en essentie van de ArtEZ *artist-educator* vormen.

Het resultaat van alle inspanning was veel meer dan we hadden durven hopen. Een prachtig resultaat werd bewerkstelligd niet alleen als product maar ook als proces. In de samenwerking kwam een proces van samen onderzoek doen op gang tussen de bachelor en de master opleidingen Kunsteducatie en het lectoraat Kunst- en cultuureducatie. Dus een samenwerking in de hele educatieve kolom van ArtEZ, die daarmee transformeerde van een organisatie-unit in een levende onderzoek-onderwijs werkelijkheid.

Met het eindproduct dat voor u ligt, is nu het moment gekomen dat de website de wereld ingaat. De website met als motto: ArtEZ *artist-educator*. Een door de onderzoekers steeds weer waargenomen en zorgvuldig beschreven-gemeenschappelijk gedragen beeld van docentenopleidingen. ArtEZ University of the Arts beweegt zich hiermee op lokale, regionale, nationale en internationale podia, op een manier

die blijk geeft van onze unieke signatuur in het landschap van docentenopleidingen.

ArtEZ is de grootste brede docentenopleiding in de kunsten in Nederland en zet met zijn bachelor, master en lectoraat niet alleen een gezamenlijke *footprint* in het nationale speelveld van opleidingen, maar ook in internationaal speelveld van Universities of the Arts de ArtEZ *artist-educator* (BA/MA) zal ook daar ongetwijfeld hoge ogen gooien.

Prof. dr. Jeroen Lutters
Chair Arts and Cultural Education
ArtEZ University of the Arts

Inhoud

Inleiding	2
1 Vertrouwen Docent Dans Arnhem	3
2 “Wij” Docent Theater Arnhem	13
3 Pedagogiek van op je bek gaan Docent Theater Zwolle	22
4 Home Run Docent BKV Zwolle	32
5 Startbekwaam DocentBKV Arnhem	40
6 Molab Docent Muziek Enschede	48
7 Muziek aan het bed Docent Muziek Zwolle	56
8 A bag to dance Interdisciplinair Programma	63
9 Happy birthday Mom International Master Artist Educator	70
10 Walk the line Master Kunsteducatie	80
Analyse	88
Conclusie	94
Werkwijze	97
Dankwoord	100

Inleiding Good Practices

Good Practices: Docentenopleidingen in het licht gaat over de kracht van de kunstdocentenopleidingen van ArtEZ. De bachelors Docent Dans, Docent Theater, Docent Muziek, Docent Beeldende Kunst en Vormgeving, het Interdisciplinaire Programma en de masters Kunsteducatie.

Studenten en afgestudeerden van de docentenopleidingen van ArtEZ vertellen over bijzondere projecten, *good practices*, waarin hun docentschap en kunstenaarschap onlosmakelijk met elkaar vervlochten zijn. Wat beweegt deze *artist-educators*? Waar lopen ze tegenaan? De tien *good practices* beschrijven de praktijk van de *artist-educator* van binnenuit. Het zijn levendige en oorspronkelijke verhalen over de kracht, de eigenheid en gedrevenheid van deze kunstdocenten in wording en hun begeleiders.

De verhalen kunnen een startpunt zijn, voor wie zich wil oriënteren in het landschap van de docentenopleidingen. Maar ook bieden ze inspiratie voor wie wil kennismaken met de nieuwste ontwikkelingen in het vak. Als aanvulling – en inspirerende, nieuwe invalshoek – op de officiële documenten en visiestukken.

Om de leesbaarheid van de tekst te bevorderen gebruiken we in deze publicatie niet 'hij/zij' maar het geslacht van het woord zoals dat in het woordenboek is opgenomen als we verwijzen naar woorden waarvan niet bekend is of het een man of een vrouw betreft. Daarmee bedoelen we dan zowel mannen als vrouwen.

Tot slot is een analyse toegevoegd: wat verbindt deze tien *good practices* met elkaar? In ieder geval tonen deze een grote maatschappelijke betrokkenheid: engagement en een voorliefde voor inclusie. Dat is de gemeenschappelijke kracht van de *artist-educator* van ArtEZ.

Enjoy!

Een afstudeerproject van Docent Dans Arnhem

*'You have to trust and believe in people, or life becomes impossible'*¹

Het vierde jaar van de opleiding Docent Dans Arnhem staat in het teken van de eigen profilering. De student gaat op zoek naar de eigen signatuur binnen het dansdocentschap. Welke (combinatie van) rollen omvat deze signatuur: de dansmaker, de docent, de danser, de ondernemer? Tijdens onderzoek, stage en vrije ruimte formuleert de student eigen leerdoelen, bedenkt eigen activiteiten, vormt een eigen netwerk en als het ware een plek voor zichzelf op de arbeidsmarkt. Laura Saumweber kiest voor het thema contactimprovisatie en fysiek vertrouwen door de principes aanraking en gewicht. Zij gaat hieraan werken met studenten Docent Dans uit verschillende jaarlagen.

5 april 2017, de Academie

Het publiek zit op het puntje van de stoel. Wat is er zojuist gebeurd? Wat hebben zij gezien?

Een van de dansers viel. Van grote hoogte. Zonder zichzelf te kunnen opvangen. Zonder de beschermende spiercontrole waarover dansers normaal gesproken beschikken. Kwetsbaar, heel kwetsbaar.

Het licht gaat uit. Stilte.

2 seconden, 3 seconden, 4 seconden... het duurt eindeloos lang, 5 seconden, 6... niets.

14 november 2016, een half jaar eerder: de voorbereiding

Het is maandag en Laura is nerveus. Voor het eerst gaat zij aan de slag met een groep die zij heeft gekozen voor het praktische deel van haar afstudeeronderzoek. Haar doel is om een voorstelling te maken waarin het publiek kan zien dat de dansers elkaar kunnen vertrouwen.

Niet zo moeilijk, zou je denken. Vertrouwen, dat gaat toch

¹ Anton Tsjechov

gewoon vanzelf, of niet? Wat is vertrouwen eigenlijk en hoe vertaalt zich dat in dans?

Laura: Ik wil te weten komen of het publiek kan zien dat er vertrouwen is ontstaan tussen de dansers en of dit op het moment van de performance zichtbaar wordt.

De theorie zegt: vertrouwen is een welwillende verwachting tussen twee of meer personen, een zelfverloochening, die gepaard gaat met het loslaten van controle en de mogelijkheid om risico te lopen dat dat vertrouwen wordt teleurgesteld.

Dit klinkt best ingewikkeld. Zeker als dat risico betekent dat het kan eindigen met pijn of een blessure. Omdat iemand er niet is om jou te leiden, op te vangen of mee te nemen. Of omdat jij er niet bent om iemand anders op te vangen. Dat is pas eng! Dat jij de verantwoordelijkheid hebt over het wel en wee van andere lichamen, andere mensen.

Het gaat dus ook om de verantwoordelijkheid die het vertrouwen, dat anderen in jou hebben, met zich meebrengt.

In de praktijk betekent het nog veel meer. Je moet jezelf overgeven met je hele lichaam. Je komt heel dicht bij de anderen, je voelt hen, ruikt hen. Elkaars adem en zweet. Je voelt je eigen borst op iemands rug. Handen onder je klamme oksels die jou vasthouden. Je bezwete voorhoofd tegen de wang van je buurman en je voeten tegen de buik van weer iemand anders.

Je wordt aangeraakt, je raakt anderen aan en flitsen van gedachten gaan door je hoofd. Eerder dan je wilt, denk je: Heb ik wel deo opgedaan? Of je buurman deze houding nu niet heel erg ongemakkelijk vindt. Of je je handen wel of niet zal afvegen omdat ze nat zijn van het zweet van iemand anders...

Maar jezelf overgeven dat betekent ook niet nadenken. Want het begint allemaal in je hoofd. Je gedachten over zweet en geur, maar ook over je eigen verwachtingen, of je het zelf wel goed doet, of goed genoeg... Je eigen oordelen, je hang naar controle, het zelf in de hand houden... allemaal zeer onhandig tijdens contactimprovisatie, blijkt. Er zit niets anders op: gedachten uitzetten en meebewegen. Maar hoe?

1 Vertrouwen

Fotograaf:
Danielle Corbijn

Later die dag in studio 11, een kleine danszaal in het theatrium

De groep is divers, vrolijk en nieuwsgierig, en vereerd dat ze mogen dansen in dit project. Twee jonge mannen en acht jonge vrouwen. Laura begint en vraagt iedereen om in een kring te komen staan en de handen op elkaars onderrug te leggen. Zij vraagt iedereen om de ogen te sluiten, op de eigen ademhaling te letten en van daaruit de aandacht te verplaatsen naar de ademhaling van de buurman of buurvrouw. Met het in- en uitademen wordt de kring groter en kleiner, dat gaat vanzelf.

Laura: Ik heb de spiegels afgedekt met een gordijn. Ik wil dat de dansers kunnen focussen op hun eigen en elkaars lichaam en niet worden afgeleid door hun spiegelbeeld. De achtergronden van de dansers zijn verschillend, net als hun verwachtingen, denk ik. Sommigen hebben nog niet eerder gewerkt met contactimprovisatie, anderen hebben meer ervaring. Een studente is gespannen, dat weet ik. Zij vindt het moeilijk om vrijuit te improviseren en om in contact met een ander lichaam te bewegen. Om haar gedachten uit te zetten en mee te gaan met de 'flow'. Niet te bedenken welke beweging zij gaat maken, maar te voelen welke beweging er uit haar lichaam komt. En om erop te vertrouwen dat er wel een beweging komt. Daardoor verstijft haar lichaam. Zij is bang om als enige danser tussen de andere, vloeiend bewegende lichamen, houterig te bewegen en niet los te kunnen laten. Ik ken de verschillen in de groep. En ik weet wat contactimprovisatie van elk van hen vraagt. Ik weet ook hoe fijn het kan voelen om samen te bewegen, alleen in het moment te zijn en dans te laten ontstaan. Ik heb me als danser en docent verdiept in deze vorm van dans en heb hiervoor veel extra lessen en workshops gevolgd in de contactimprovisatie. Daardoor kan ik me nu verplaatsten in wat de dansers ervaren. Ik weet uit ervaring dat dat motiveert en inspireert. Bij alle opdrachten gaat het om volledige focus. Daarom is het belangrijk om eerst jezelf goed te (leren) kennen voordat je samen kunt dansen. Je beweegt, je wordt bewogen. Op de plek en door de ruimte. Je kronkelt, beweegt hoofd, armen,

benen, buik, schouders, rug en voeten op een logische, onlogische manier. Je bent in het moment en probeert niet te denken. Dan laat je de fysieke aanraking los en stel je alleen nog maar de aanraking voor waarvanuit je beweegt.

Je kronkelt, beweegt hoofd, armen, benen, buik, schouders, rug en voeten op een logische, onlogische manier. Je bent in het moment en probeert niet te denken.

De weken daarna

Er wordt hard gewerkt. De verschillende principes van contactimprovisatie en vormen van gewicht een aanraking passeren de revue.

Laura: De groep werkt aan vallen en opstaan, aan elkaar dragen en vangen. Zij leren hoe je kunt hangen en steunen en liften. Uitbreken en weer terugtrekken. Zij leren hun eigen en elkaars lichamen kennen. Wat goed bij elkaar past en wat meer aandacht behoeft. Welk lichaam sneller wil of welk lichaam meer rust en tijd nodig heeft. Zij leren waar de eigen grenzen liggen en dat zweet en geur er nu eenmaal bij horen, en niet eens meer storen zelfs.

En met de groei van vertrouwen, ontwikkelen zij het vermogen om zich over te geven aan aanraking en aan gewicht geven en nemen.

April 2017, enkele maanden later

De groep is bijna klaar voor de afsluitende performance. Laura heeft zich in de afgelopen periode volledig gestort in dit onderzoek. Zij heeft er muzikanten bij betrokken, die live gaan spelen tijdens de performance, en een filmmaker die het project gaat vastleggen. Zij heeft onderlinge ruzies van dansers geslecht en talloze gesprekken gevoerd.

Laura: Ik heb ervaren hoe enorm veel tijd zo'n proces nodig heeft, en dat het van belang is om die tijd ook te nemen. Ik heb geleerd om de groep als *guide* te nemen, maar ook om vast te

houden aan mijn eigen ideeën, ondanks onzekerheden en twijfel. Steeds weer geduldig zijn, met aandacht voor de ander, maar ook voor mijn eigen doel, dat is de kern. Zo houd ik de groep bij elkaar. Ik laat hen niet afdwalen en haal hen terug naar het hier en nu als het té ongeconcentreerd en gezellig wordt. Soms moet ik streng zijn, als de groep erom vraagt.

De groep werkt aan vallen en opstaan, aan elkaar dragen en vangen. Zij leren hoe je kunt hangen en steunen en liften. Uitbreken en weer terugtrekken.

De voorstelling Phenomena of touch

Iedereen is aanwezig. Familie, vrienden, medestudenten, docenten, het hoofd van de opleiding. Er hangt verwachtingsvolle spanning in de lucht.

Het zaallicht gaat uit. Je hoort gekraak van de instrumenten. Dan, een straat van warm licht, waarin de dansers liggend op de grond beginnen te bewegen. Zij zijn gekleed in broeken en rokken van aardse, natuurlijke kleuren. Je ziet blote armen en benen. Kronkelend en rustig over de grond rollend, bewegen de dansers van beide kanten van de straat naar elkaar toe. Zij ontmoeten elkaar ergens in het midden, bewegen naar elkaar toe en over elkaar heen. Iemand komt overeind, staat. De anderen volgen.

De komende twintig minuten kijkt het publiek aandachtig naar wat zich op het podium afspeelt. De dansers bewegen alleen, samen, in duo's of kwintetten. Ze houden elkaar vast, trekken elkaar aan en stoten elkaar af. Zij geven zich over aan de zwaartekracht en aan elkaar. Zij sturen elkaar, begeleiden elkaar naar de grond. Soms zacht en liefdevol, soms opzwevend, krachtig, dwingend en wild.

Een krachtmeting van lichamen die aan elkaar gewaagd zijn, maar die zich ook als een speelbal of een slappe pop durven over te geven. Zij hebben geleerd om te vertrouwen, fysiek en

Fotograaf:
Danielle Corbijn

mentaal. Zij zijn er verbaasd over hoe zij zich kunnen overgeven aan de aanraking en het gewicht van hun mededansers. Het publiek houdt af en toe de adem in als een danser in volle vaart maar centimeters langs een betonnen muur wordt geslingerd door een andere danser. Maar de dansers houden zich niet in. Er is geen twijfel, alleen nog maar vertrouwen. Op het hoogtepunt ontworstelt zich een danseres aan de groep en komt zij in een stagediving-achtig tafereel boven op de groep van dansers te liggen. Haar lijf wordt doorgegeven op een zee van handen, hoofden en schouders. Zij rolt om en beweegt zich voort op de voor haar bewegelijke ondergrond. Zij reikt, lijkt verder te willen. Kronkelend komt zij overeind, komt te staan. Zij staat, kijkt, verlengt en reikt verder. Zij is niet te stoppen.

Zij sluit haar ogen, geeft zich over en laat zich vallen.

Zij valt, valt achterover, zonder om te kijken, zonder zeker te weten wat achter haar is. Zij vertrouwt, zij moet nu vertrouwen.

Zij valt, valt zonder te kijken. Zonder de beschermende spiercontrole waarover dansers normaal gesproken beschikken.

Kwetsbaar, heel kwetsbaar.

De spanning is voelbaar, het publiek ziet op het puntje van de stoel.

Dan, handen die uit het donker verschijnen. Handen, hoofden en schouders, die het vallende lichaam tegemoetkomen. Andere lichamen die haar kunnen opvangen. Handen, armen, hoofden en schouders, die zich als een zacht bed onder haar uitspreiden en haar meenemen naar de grond. Iedereen meenemen naar de grond. Geruisloos.

Het publiek zit op het puntje van de stoel. Wat is er zojuist gebeurd? Wat hebben zij gezien?

Fotograaf:
Danielle Corbijn

Een van de dansers viel. Van grote hoogte. Zonder zichzelf te kunnen opvangen. Zonder de beschermende spiercontrole waarover dansers normaal gesproken beschikken. Kwetsbaar, heel kwetsbaar.

Het licht gaat uit. Stilte.

2 seconden, 3 seconden, 4 seconden... het duurt eindelijk

lang, 5 seconden, 6... niets.

6 seconden, 7, 8, 9, 10.

Dan barst er een groot applaus uit. Het publiek springt op uit de stoelen, klapt en fluit. Zij zijn niet meer te stoppen.

Bravo-roepen, als de dansers langzaam overeind komen voor de buiging.

Het publiek klapt door. Zij zijn enthousiast, verwonderd en geraakt door wat zij zojuist hebben gezien. Zij kijken naar de groep, die zojuist heeft laten zien wat fysiek vertrouwen kan zijn. Hoe dit eruit kan zien, hoe dit kan werken als groep.

Ze kijken naar Laura, die de groep zover heeft gekregen om door middel van contactimprovisatie elkaar te leren vertrouwen. Die het idee van vertrouwen en aanraking op een artistieke manier heeft weten te vertalen zodat het publiek ontroerd en verwonderd achterblijft.

Vertrouwen, hoe gaat dat eigenlijk, vragen zij zich af.

(Laura's dansers weten inmiddels het antwoord.)

Een inclusieproject van Docent Theater Arnhem

De theaterproductie “Wij” is een samenwerking tussen de ArtEZ-opleiding Docent Theater en Theater Klare Taal van zorginstelling Driestroom in Arnhem. Regisseur Elsa May Averill maakte de voorstelling met een groep tweedejaars studenten en een aantal spelers van Theater Klare Taal. Samen met deze vijftien spelers met en zonder verstandelijke beperking onderzoekt Elsa hoe ze samen kunnen zijn op de speelvloer, hoe en waar ze elkaar kunnen ontmoeten en hoe ze zichzelf kunnen tonen aan elkaar en het publiek. Ruben van den Aardweg is tweedejaars student op de ArtEZ-opleiding Docent Theater en vertelt over zijn ervaringen als speler en over de impact van het project op hem als toekomstig docent theater.

Twee bloedgroepen

Ruben: “Ik ben heel nieuwsgierig aan dit project begonnen. Ik had nog niet met deze doelgroep samengewerkt. Ik was bang dat het sociale aspect de boventoon zou voeren in het werk en was benieuwd hoe de artistieke vorm zou krijgen in dit project. Ik vroeg me af hoe ik zou functioneren in de groep... De eerste repetitie was even wennen. Als student zat ik nog in de schoolmodus en ik sloot qua energie niet goed aan op de spelers van Theater Klare Taal, die heel relaxed waren en de dingen namen zoals ze kwamen.

In de repetities daarna sloot ik beter aan. We lieten elkaar kennismaken met onze eigen werelden. De spelers van Klare Taal gaven ons hun dagelijkse warming-up of gingen met ons dansen op muziek van Bruno Mars. Wij lieten de spelers van Klare Taal kennismaken met de bewegingsoefeningen van onze opleiding. Daarna maakten we in duo's kleine scènes over onze fascinaties en hobby's. Ik was verbaasd hoeveel input de spelers van Klare Taal gaven.

De schoonheid van het ‘niet-spelen’ verkennen

Onze regisseur ziet het project als een onderzoek naar het tonen van het kwetsbare. Het hele werkproces is erop gericht die kwetsbaarheid te laten ontstaan en te tonen op het toneel. In dit project zoekt, onderzoekt en vindt iedereen zijn eigenheid, zijn identiteit. Voor sommige spelers biedt dat de vrijheid om zichzelf ten volle te tonen.

Vrijheid heeft in dit project vele lagen. Vrijheid in het onderzoek, om jezelf te onderscheiden en kenbaar te maken, om niet te weten, te zoeken en misschien te vinden, om in het moment te staan, om invulling te geven aan wat zich aandient, om ruimte te geven aan wat is, hier en nu.

De schoonheid van het niet-spelen verkennen

Ik was verrast door de mooie spelkwaliteit van de spelers van Klare Taal. Zij zijn heel sterk aanwezig op het toneel. Zij hebben geen verwachtingen van wat komen gaat, waardoor ze in het moment reageren. Wij als studenten van de opleiding Docent Theater weten wat werkt op het toneel en moeten die kennis juist loslaten om bij onszelf te kunnen blijven. Niet interessant doen. Niet je best doen. Meer durven wachten. De schoonheid van het niet-spelen verkennen.

Niet meer denken maar ondergaan

Ik zocht met mijn medestudenten naar een aanwezigheid die aansluit bij de spelers van Klare Taal. Wanneer we scènes maakten, verplaatsten wij ons volledig in onze rol, terwijl de spelers van Klare Taal zichzelf bleven. Dat zorgde voor een disbalans. Samen met Elsa hebben we naar een manier van spelen gezocht die aansluit bij de aanwezigheid van de spelers van Klare Taal. Niet de drang willen hebben om de scène op te willen fillen, maar reageren op wat er daadwerkelijk is. Ik doe bijvoorbeeld een soort paringsdans voor een speler van Klare Taal. Die verleid ik. Ik probeer hiervoor telkens weer

Fotograaf:
Jesse Berger

nieuwe bewegingen te vinden. Zodat ik mezelf verras. Dat ik het dan even niet meer weet, en dan vanuit het niet-weten kom tot een nieuwe beweging. Dan denk je niet meer, maar dan onderga je het.”

Een inkijk in het maakproces

Regisseur Elsa May Averill start de repetities vaak met een kringgesprek waarin zij bij iedere speler informeert hoe het met hem of haar is. Ze vraagt door, om iedereen bewust te maken van zichzelf in het moment: Waar ben ik? Wat doe ik? Wat voel ik? Het gesprek heeft een lichte, persoonlijke toon en gaat over de staat van zijn in jezelf en bij de groep. Daarna start het werken op de vloer. Elsa geeft een opdracht en iedereen gaat aan de slag.

Er wordt bijvoorbeeld in duo's gewerkt aan de voorbereiding van een korte act. ArtEZ-studenten en spelers van Theater Klare Taal werken samen en presenteren later hun scène aan de groep. Elsa geeft feedback. De aanwijzingen zijn concreet en vaak gericht op de vorm: “De tekst moet naar de ik-vorm herschreven worden”, of “De handbewegingen moeten synchroon uitgevoerd worden”.

Een speler van Theater Klare Taal heeft moeite met het opsteken van zijn middelvinger in een scène. Een dragende handeling, die zijn medespeler, een student van ArtEZ, heeft ingebracht. Elsa's reactie: “In theater laten we de mooie dingen en de slechte dingen van de mensen zien”. Met haar uitleg kan de speler zijn weerstand afleggen en verder werken aan de scène.

Tijdens het gehele maakproces blijft het onderzoek centraal staan. Pas in een laat stadium wordt een selectie gemaakt uit het verzamelde materiaal, worden de scènes samengevoegd en geëncèneerd tot een montagevoorstelling. Het resulteert in vijftien scènes, die vastliggen in de vorm maar in de uitvoering veel ruimte aan de spelers geven.

Afstemmen en inspelen

Ruben: “Ik had behoorlijk veel moeite om goed af te stemmen en in te spelen op mijn medespeler. Een speler van Klare Taal deed dan iets anders dan ik verwachtte. En in plaats van

dat gewoon als tegenspeler op te lossen, ging ik me erboven plaatsen. Ik zei: ‘Moest je niet dit en dit doen?’ Daardoor word de dynamiek heel anders... Dan is er geen gelijkwaardigheid meer en wordt het evenwicht van de groep verstoord. Dat is direct voelbaar voor zowel de spelers als het publiek. Wanneer ik boven iemand ga staan, is er geen ruimte meer om samen te creëren. Dan is alle aandacht op mij gevestigd, ben ik de maker die bepaalt. Dan accepteer ik de keuzes van de medespeler niet, waardoor ik het verkennen van het onbekende blokkeer.

Maar na verloop van tijd kon ik als speler goed afstemmen en inspelen op mijn medespelers waardoor het spel zich moeiteloos en als vanzelf gaat. Volledig open en in het moment. Niet als maker op de vloer staan, waardoor de flow van het spel onderbroken wordt. Gewoon door te doen heb ik geleerd wat werkt en wat niet. Jezelf in het diepe gooien. Vertrouwen op je intuïtie en je gevoel volgen. En wanneer iets niet werkt, iets anders proberen.

Dan vind je voor iedere medespeler manieren om het beste uit de ander en jezelf te halen. Je erkent ieders kwaliteit en past je aan zonder jezelf te verliezen. De spelers van Klare Taal zijn bijvoorbeeld erg fysiek. Ik ontdekte dat mijn tegenspeler goed op mij kan inspelen wanneer ik in beweging reageer. Een van de spelers van Klare Taal moest soms huilen. Wanneer ik dan in fysiek spel reageerde, nam zij mijn bewegingen over en gingen we weer verder in de scène.”

*Wanneer ik boven iemand ga staan,
is er geen ruimte meer om samen te creëren.
Dan is alle aandacht op mij gevestigd,
ben ik de maker die bepaalt.*

De voorstelling

De spelers zitten dicht bij elkaar op een bank tegen de zijmuur van de theaterzaal. Ze kijken naar de toeschouwers die binnenkomen. Wanneer het publiek zit, dimt het zaallicht. Het

theaterstuk bestaat uit vijftien verschillende scènes, steeds afgesloten met een donkere zaal. Een impressie in scènes:

- De spelers staan als groep bij elkaar in een hoek van het toneel. Een speler maakt langzame bewegingen, de andere spelers doen alles na. Geconcentreerd op elkaar.
- Een speler sleept een levenloze speelster de toneelvloer op. Ze wordt netjes neergelegd alsof ze begraven gaat worden. Meer spelers verschijnen met het levenloze lichaam van hun geliefde. Er wordt gehuild, geknuffeld, verstild naast de ander gelegen, een poging gedaan om de ander tot leven te wekken. Intieme portretten.
- PowerPoint. Alle spelers staan op het toneel. Een speler knipt met zijn vingers wanneer er een nieuwe slide moet verschijnen. De groep doet hem na. Op elke slide staat een korte zin: “Wie ben ik?” “Geen idee.” “Wat weet ik wel?” “Dat ik leef.” “Wat ben ik dus niet?” “Dood.” “Wat maakt me tot wie ik ben?” “De dood.” “Waar ben ik bang voor?” “De dood en onsterfelijkheid.”
- Sommige spelers doen een zaklamp aan en trekken hun shirt uit. Er ontstaan onderlinge gevechten in beweging.
- Op het podium staat een toren van dozen. Twee spelers praten over dromen. Een van de spelers gaat voor de dozen dansen op operamuziek. De rest van de groep zakt heel langzaam omlaag achter de dozen. Een speler komt op met een gitaar en gaat spelen. Iedereen gaat dansen.

In de regie van Elsa May Averill valt het onderscheid tussen de spelers van Theater Klare Taal en de studenten weg in het tonen van het kwetsbare. De spelers zijn elkaars gelijke in het tonen wie ze zijn, aan elkaar en aan het publiek. Zonder opsmuk, vanuit het niet-spelen.

De impact van het project op de studenten

Ruben: “Het maakproces van dit project heeft mij veel gebracht, als speler en als theatermaker. In het werk met mijn eigen theatergroep merk ik dat ik bewust ruimte bied aan het proces. Voorheen was ik meer gericht op het resultaat, de presentatie of de voorstelling. Nu weet ik hoe belangrijk het is

Fotograaf:
Jesse Berger

Fotograaf:
Jesse Berger

om als speler ruimte te krijgen voor onderzoek.

Daarom past dit project precies bij een docerend theatermaker. Het is een sociaal-artistiek project waarin het proces heel belangrijk is. Misschien wel belangrijker dan het eindproduct. Ook omdat iedereen er zoveel van zichzelf in hervindt of er zoveel uit meekrijgt... Dat geldt ook voor mij: dat ik kwaliteiten van mezelf ontdek en beter begrijp hoe ik in elkaar zit. Als speler heb ik mijn sensitieve kwaliteiten verder ontwikkeld en geleerd in te zetten in het samenspel. Echt zijn op het toneel. Niet nabootsen. En dat kan ik ook bij anderen waarnemen, waardoor ik anderen beter kan aansturen en meerwaarde kan geven.

Ik heb door dit project veel meer inzicht gekregen in waarom ik deze opleiding doe. Ik houd niet van de naam 'docent theater' omdat ik denk dat je ook maker bent. Ik gebruik liever 'docerend theatermaker'. Bij docent theater heb je snel het gevoel: ik ga een workshop geven. Als docerend theatermaker blijf je onderzoeken en mensen prikkelen, zoekend, nieuwsgierig.

Het is een hele mooie presentatie geworden. Omdat je niet speelt, maar omdat het echt is op het toneel. Elke voorstelling is weer een nieuw proces. Wanneer je daar uitkomt, voel je je als herboren.”

Het tweedejaars Creative Lab van Docent Theater Zwolle

De opleiding Docent Theater Zwolle is in studiejaar 2017-2018 gestart met een grootscheepse curriculum-innovatie van het eerste en tweede studiejaar, het Creative Lab. Dit verhaal beschrijft het Creative Lab van het tweede jaar. De visie achter het Creative Lab is dat je je kunstenaarschap optimaal moet ontwikkelen om een goede theater docent te worden. Lotte (student) en Boris (docent) vertellen over hun ervaringen met Creative Lab.

Het Creative Lab:

1. Doel is het ontwikkelen van kunstenaarschap, de artistieke identiteit
2. Geen opdrachten, de student initieert zelf zijn werk
3. Elke week theatraal werk tonen (theaterstuk, interactieve performance et cetera), waarna groepsgesprek
4. *Peer-to-peer learning*
5. Thematiek: de ander
6. Het werk hoeft niet 'af', toon je probeersels en fouten
7. Risicobereidheid, lef tonen, op je bek gaan voor de groep
8. Veel afval produceren en bewaren
9. Toepassen van het geleerde in een andere context met *Teachers College*
10. Beoordelingscriteria: inzet en documentatie van het werk (niet: kwaliteit van het werk)

Lef tonen

Lotte: Het Creative Lab heeft als thema 'de ander'. Binnen deze thematiek ben ik gestart met een focus op beweging. Geoffrey en ik hadden eerst samen bewegingen geïnventariseerd en die gingen we abstraheren en stileren. We experimenteerden bijvoorbeeld met de grootte van de bewegingen. Dat lieten we toch weer los. We wilden ons meer ontwikkelen naar 'lelijke' kunst en minder het esthetische benadrukken. Je mag bij het Creative Lab switchen, met totaal iets nieuws

Fotograaf:
Emmanuelle Deli

Fotograaf:
Carolien Tiedema

aan de gang gaan als dat jou helpt in je ontwikkeling. Dit klinkt heel vrij en dat is Creative Lab ook. Er zijn echter ook regels. Je moet wel elke vrijdag je werk tonen, een theatrale presentatie of performance geven van waar je die week aan gewerkt hebt. Dit hoeft geen 'af' werk te zijn, maar het moet theatraal werk zijn (een theaterstuk of performance). Het hoeft dus niet mooi en het hoeft niet goed. En juist dat vind ik heel lastig. Ik ben eigenlijk erg perfectionistisch. Ik wil eerst helemaal achter mijn product staan en het dan pas laten zien.

Waar het Creative Lab echt over gaat, is de artistieke identiteit van de student

Bij het Creative Lab gaat het er puur om dat je lef toont en dat je risicobereidheid demonstreert. Toen ben ik echt iets gaan doen dat ik nog nooit gedaan heb: samen de vloer op gaan met slechts een beperkt aantal afspraken. Boris stelde voor om helemaal geen afspraken te maken. Dan krijg je pas echt contactimprovisatie, zei hij. We hebben dit geprobeerd, een hele performance zonder afspraken. Alleen de muziek lag vast. Het was een openbaring, het was een groot feest! Op gegeven moment gingen we het publiek erbij betrekken. Het werd een heel speels gebeuren. Het was voor ons heel bevrijdend en een grote uitdaging. Ik kreeg echter als feedback dat het eigenlijk nog vrij veilig was, het kon extremer.

Kunstenaarschap

Boris: Creative Lab is ontstaan omdat we zagen dat studenten in het derde en vierde jaar geregeld moeite hadden om het onderwijs echt naar zich toe te trekken. Zelf vanuit eigenaarschap hun ontwikkeling sturen is niet vanzelfsprekend voor een behoorlijke groep studenten. Het kunstenaarschap moest meer centraal komen te staan.

In het propedeutisch jaar hebben de studenten een vol programma met vakken en opdrachten. Het Creative Lab doorbreekt dit en richt zich op fundamentele vragen. Hoe wil ik

mijn studie verder inrichten? Wat wil ik met het vak? Welke thema's en onderwerpen zijn voor mij belangrijk? Welke stijl van theater vind ik interessant? Welke combinatie zoek ik tussen theater en onderwijs? Met die vragen hopen we dat studenten meer sturing geven aan hun eigen ontwikkeling.

Artistieke identiteit

Waar het Creative Lab echt over gaat, is de artistieke identiteit van de student. Artistieke identiteit ontstaat als persoonlijke en artistieke noodzaak samengaan in combinatie met een theatraal handschrift.

Het Creative Lab hanteert een didactische strategie die een momentum moet creëren waarin de studenten zoveel mogelijk, zo niet volledig, eigenaar worden van hun eigen leerproces. Het ideaal is docent-onafhankelijk studeren en uiteindelijk in de toekomst misschien zelfs instituut-loos studeren. Het is een persoonlijk onderzoek naar wat jou als theatermaker kenmerkt, waarin je als student een individueel proces volgt en zo tot oorspronkelijk werk komt. Hopelijk resulterend in bewustzijn over de artistieke identiteit.

Het Creative Lab vraagt hiermee een hoge mate van risicobereidheid van alle deelnemers. Zonder risico's geen goed onderwijs.

Contact met de ander

Lotte: Geoffrey en ik hebben de feedback ter harte genomen en zijn op eigen initiatief met bewegingsdocent Mirthe om de tafel gegaan. Docenten binnen het Creative Lab zijn geen klassieke docenten, maar meer gelijken, collega-theatermakers.

Alle docenten hadden zich in 'ontmoetingen' voorgesteld door over hun eigen theaterwerk te vertellen. De term 'ontmoeting' houdt tweerichtingsverkeer in. Daardoor kon ik heel gericht voor Mirthe kiezen, omdat haar werk mij ontzettend aanspreekt. Mirthe wilde ons niet zozeer coachen, maar samen theater maken.

We zijn samen met z'n drieën, als een collectief, de straat op gegaan, op zoek naar contact met de ander. We gingen een uur lang improviserend bewegen in de stad, op drie verschillende plekken.

Voor mij is 'de straat op' echt een *next level*, ontzettend spannend, helemaal uit mijn comfortzone. Waarom volgen we niet meer onze impulsen? We zitten allemaal ingekaderd in wat 'normaal' schijnt te zijn. Iedereen keek ons aan alsof ze water zagen branden. Toch denk ik dat het belangrijk is mensen iets nieuws te bieden. We leven langs elkaar heen en we kijken elkaar niet aan. Theater kan dit doorbreken.

Pedagogiek van op je bek gaan

Boris: Ik vond het Creative Lab ook erg lastig als docent: levert dit wel genoeg op? Zeven weken onderwijstijd investeren is niet mis. Ik ben namelijk gewend heel veel van studenten te vragen en heel veel aan te bieden. Nu lag het initiatief bij de student, waardoor ik als docent veel minder sturingsmogelijkheden heb om in te grijpen als ik zie dat studenten weinig doen. Die studenten dachten: Ach, ik heb zeven weken, zeeën van tijd. Als je die studenten dan weer achter de broek aan gaat zitten dan schiet je tekort als docent in het Creative Lab.

Studenten moeten zelf tot inzichten komen en als ze daarvoor dan eerst drie weken moeten lanterfantten, dan moet ik dat bij de student laten. De pedagogiek van op je bek gaan noem ik dat.

Verdrinken

Lotte: Er ontstonden spanningen. Docenten zeiden op een gegeven moment dat de productie omhoog moest omdat ze te weinig zagen. Toen kreeg je natuurlijk tegengeluiden van de studenten. We hoefden toch niks? Er was toch niks verplicht? Waarom moest de productie dan omhoog? Het product werd toch niet beoordeeld? Zelf vond ik het wel een uitdaging om steeds iets te laten zien; zo kon ik meer wennen aan het *trial and error*-systeem.

Er was veel verwarring en er ontstond een discussie. Toon je fouten, werd er toen gezegd. Zonder getoond werk wordt het gesprek te abstract, was de redenatie. Het mag een fragment zijn en het hoeft niet 'goed' te zijn.

Daar mag nog wel meer focus op komen te liggen wat mij betreft. Want ik merkte om me heen dat mensen dichtslougen. Dat ze toch dachten: nu moet ik iets laten zien en nu moet het goed zijn. Zelf kon ik soms ook maar net mijn hoofd boven water houden. Ik miste de veilige structuur van de vaktraining van het eerste jaar. Ik had de paar begeleidingsmomenten echt nodig, anders was ik denk ik verdronken.

Peers

Op één vrijdagmiddag waren we al begonnen met de theatrale presentaties zonder de docenten. Het was al laat en we hadden weinig tijd. Als de docenten *peers* zijn en geen docenten, maakt het ook niet uit of ze erbij zijn of niet, dachten sommige studenten. Maar dit werd niet gewaardeerd door de docenten. Zij voelden zich buitengesloten, wat uiteraard niet de bedoeling was.

Het was voor beide partijen wel verwarrend: wat moeten we nou eigenlijk met die nieuwe rollen van docenten en studenten? Aan de ene kant uitdragen dat docenten en studenten gelijk zijn, maar aan de andere kant een duidelijk hiërarchische structuur neerzetten? Best frustrerend allemaal. En daarbij komt nog dat ook de actievare inbreng van de medestudenten bij het tonen en nabespreken van je werk gewoon best eng was. Er kwamen zoveel meningen op je af waar je dan iets mee moest. En je verhouden tot je medestudenten is nog veel spannender voor mij dan je verhouden tot je docenten.

Vertrouwen geven

In de laatste week van het Creative Lab hebben we samengewerkt met de ander, met studenten van het Teachers College Windesheim. We waren met drie studenten Docent Theater en drie studenten Teachers College. Wij brachten onze onderwerpen in en zijn aan de slag gegaan met contact, met

bespreken van moeilijke onderwerpen en met inzetten van materiaal in de performance. Al deze elementen hebben we gecombineerd.

Voor de Teacher College-studenten was een performance maken nieuw en spannend. Zij zijn veel theoretischer bezig en ook meer met lesgeven. Zij vroegen steeds waarom we iets wilden doen. En dan ga je jezelf ook afvragen: waarom eigenlijk? En je moet het dan uitleggen en dat helpt jou ook weer om je skills als docent te trainen. Dat vond ik heel gaaf, die *cross-over*.

Voor dit onderzoek zijn we naar het Thorbecke College gegaan. We hebben daar gesprekken gevoerd met een jeugdpedagoog en met een dramadocent. We hebben gepraat over contact maken. Beiden hadden los van elkaar dezelfde heldere opvatting: Je kunt enkel echt in contact komen als je puur bent en je jezelf kwetsbaar opstelt. Want als jij dit doet, krijg je dit van de ander terug. Het uitgangspunt voor onze performance was geboren!

We stonden enkel in hemd en korte broek in een spotlight. Naast ons lag verf. We keken allemaal een andere kant op. De medestudenten en docenten kwamen binnen, sommigen pakten een verfkwast en anderen niet. We hadden een audiotape gemaakt. Er klonken herhalende zinnen: “Je moet puur zijn. Ik vertrouw jullie en dat vertrouwen krijg ik terug.” Dat soort mooie uitspraken klonk door de ruimte. Ondersteund door muziek. We probeerden contact te maken met ons publiek. We werden beschilderd en praatten met het publiek. Geen oppervlakkig gesprek, maar echt over hoe het met je gaat. Ik voelde dat het werkte en dat ik echt contact kreeg, wat een bijzonder diepgaand gesprek tot gevolg had. Weet je wat ik het vervelendst vond? Dat de lampen uitgingen en het gesprek voorbij was.

Fotograaf:
Carolien Tiedema

Holistisch

Boris: Ik ben positief kritisch. Maar ik weet nog helemaal niet of ik de termen van positief of negatief erbij moet halen. Ik vind het heel goed dat de deelnemers de ruimte krijgen om fulltime ergens aan te werken. Het is echt de moeite waard om daar ook nog meer mee te experimenteren. Omdat versnippering een veelgehoorde kritiek van studenten op het programma is en ik daar als docent ook last van heb. Als ik naar het programma kijk denk ik: al die vakken! Dus het is heel goed dat het Creative Lab uitgaat van een holistische visie op onderwijs. Of dat zeven weken moet zijn weet ik niet. Er zijn mensen die er echt veel hebben uitgehaald, maar er zijn er ook die echt lang hebben zitten worstelen.

Op de praatstoel

Lotte: Op de laatste dag van het Creative Lab hebben we gereflecteerd op de opbrengst voor de eigen ontwikkeling. Het ging er niet over of je het goed of slecht had gedaan, maar het ging over je identiteit als kunstenaar, als theatermaker. Wat neem je mee van wat je geleerd hebt? Boris leidde het gesprek, er waren nog twee studenten die vragen mochten stellen en de student in kwestie werd op de praatstoel gezet.

Het ging er niet over of het inhoudelijk sterk was of dat er een podiumklaar toneelstuk stond. Door deze opzet heb ik alle vrijheid gevoeld om alles te doen wat ik wilde. De reflectie was ook confronterend. Het komt dichtbij, gaat echt over dingen die ertoe doen voor jou. Je wordt aangesproken op dingen die gevoelig liggen.

Het is heel belangrijk voor het Creative Lab dat je je opent, dat je op je bek durft te gaan voor de rest van de studenten. Ik wil doorgaan met thematieken die in het Creative Lab naar voren kwamen. Heel belangrijk voor mij is het uit de comfortzone komen. Ik heb een aantal dingen gedaan, zoals improviseren en de straat opgaan; dat was voor mij absoluut nieuw. Uit de comfortzone komen wil ik ook als vormend

principe inzetten in mijn rol als docent. Maar wel eerst goed in contact treden en veiligheid bieden aan de leerlingen om vervolgens het kind aan de slag te laten gaan met iets onbekends.

Kan een rizomatische structuur in een onderwijssetting bestaan, onderwijs waarbij je nog geen idee hebt waar het heen gaat?

Peer-to-peer idee

Boris: Wat echt succesvol is aangeboden, is het *peer-to-peer* idee. Dat hoop ik althans. Dat het nagesprek geen docent-student-gesprek is, maar dat het een collectieve conversatie is. Ik denk dat dat heel goed is. Het geeft je minder de mogelijkheid om je te verschuilen. Elkaar als student aanspreken op je werk, positief of negatief, dat is natuurlijk veel indrukwekkender dan wanneer een docent dat doet.

Rizomatische structuur in een onderwijssetting?

Kan een rizomatische structuur in een onderwijssetting bestaan, onderwijs waarbij je nog geen idee hebt waar het heen gaat? Een netwerk zonder centrale aansturing waarbij iedere wortelstreng met iedere andere verbinding kan maken? Kan het Creative Lab zijn als een rizoom, een constant uitdijend netwerk, zonder begin en zonder einde? We moeten nog afwachten in hoeverre er verbanden zijn gelegd die nieuw zijn en die niet gelegd hadden kunnen worden door het onderwijs zoals het was. Want, dat is eigenlijk wat je wilt: door het oude los te laten, iets echt nieuws laten ontstaan.

Een docent BKV Zwolle in het speciaal onderwijs

In de voltijd studie Docent Beeldende Kunst en Vormgeving (DBKV) doen de studenten ontwerp-onderzoek. Doel van dit onderzoek is het ontwerpen van een verbetering van de beroepspraktijk. Kortom: onderzoek in de literatuur en de praktijk wordt omgezet in een praktisch product voor het onderwijs. Met dit ontwerp-onderzoek studeert Jordy, van DBKV Zwolle in juni 2017 af.

Jordy zit buiten te wachten bij het café, naast hem een grote hond. Brede jongen, baardje, gespierde armen, donker shirt. Hij doet denken aan een soldaat, met een vriendelijk-streng uitstraling, iemand die duidelijk de baas is over de situatie. Wat die situatie dan ook is. Ik spreek met Jordy op aanraden van docenten van de opleiding DBKV Zwolle. Zijn afstudeerplan raakte hen. Jordy vertelt.

Werken met jongeren ver van de maatschappij verwijderd

Jordy: Eigenlijk had ik mijn afstudeerstage en onderzoek willen doen op een school in een justitiële inrichting. Werken met jongeren die ver van de maatschappij zijn terechtgekomen. Juist die jongeren een tweede kans bieden. Daar heb ik vanaf het tweede jaar naartoe gewerkt. Maar bij een justitiële inrichting kom je niet zomaar binnen. Op een cluster-vierschool trouwens ook niet. Maar dat is me uiteindelijk gelukt, na heel veel telefoontjes, mailtjes en gesprekjes.

Als Jordy een leerling beschrijft, wordt duidelijk waarom je op zo'n school niet zomaar binnenkomt.

Voorbeeldje. Een van de leerlingen komt regelmatig in aanraking met de politie. Hij is minderjarig en heeft nog geen diploma. De taak van de school: deze jongen binnenboord houden. Maar hoe doe je dat met iemand die van huis uit heeft

meegekregen dat geweld de oplossing is? Hoe kan je zo'n leerling helpen om zichzelf op de rit te krijgen en ook nog eens een diploma te halen? En hoe kan het kunstvak daarin helpen?

Het werd Jordy tijdens de opleiding DBKV al snel duidelijk dat het speciaal onderwijs zijn plek was.

Jongeren met gedragsproblemen zijn onvoorspelbaar en maken elke dag anders. Met hen moet je steeds weer met een schone lei beginnen en oprecht geïnteresseerd zijn.

Speciaal onderwijs als uitdaging

Het reguliere onderwijs verveelde me. Alleen maar lesgeven is niet genoeg. In mijn tweede jaar twijfelde ik: doorzetten, les gaan geven, of toch het leger in, een opleiding die me al langer trekt. Ik besloot alleen nog stages te lopen in het speciaal onderwijs. Voor een vernieuwde uitdaging.

Daarom begon ik op de Twijn in Zwolle. Daar vind je leerlingen met een lichamelijke of geestelijke beperking, die extra tijd en aandacht nodig hebben om te leren. Gedragsproblemen, lichamelijke handicap, geestelijke handicap, het komt allemaal voorbij.

Vooraf de jongeren met gedragsproblemen trekken me. Ze zijn onvoorspelbaar en maken elke dag anders. Met hen moet je elke dag weer met een schone lei beginnen en oprecht geïnteresseerd zijn. Dat vragen ze van je.

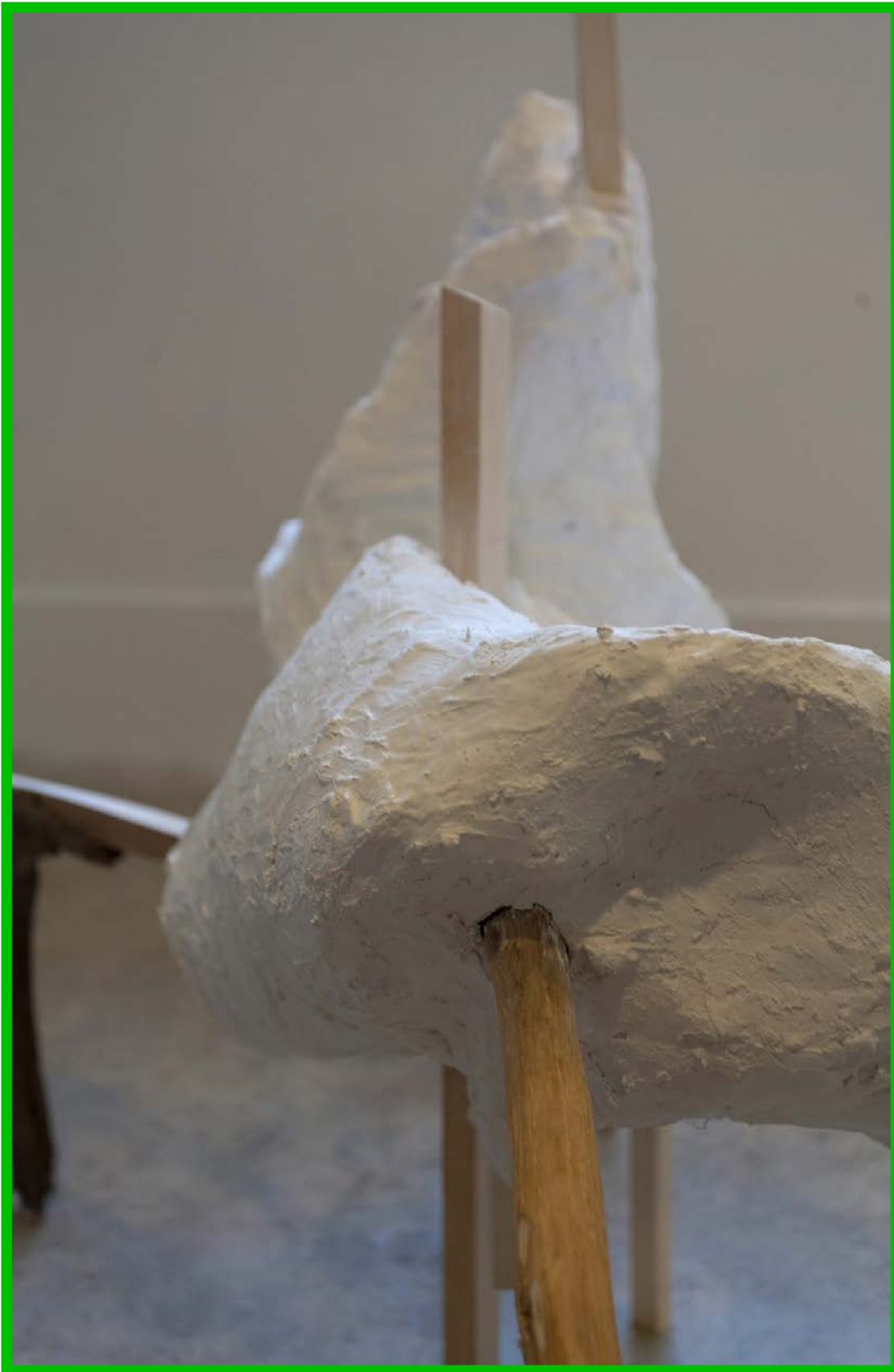
Mijn ontwerp-onderzoek gaat over deze doelgroep.

Hoofdvraag: hoe pak je deze jongeren, hoe motiveer je ze?

Jordy kijkt me kalm aan terwijl hij zijn twijfels en plannen beschrijft. Analytisch, vanaf een zekere afstand, planmatig, de opties verkennend.

Voor mijn ontwerp-onderzoek zocht ik een geschikte stage-school. Lastig hoor. Na enkele omwegen loodste een kennis

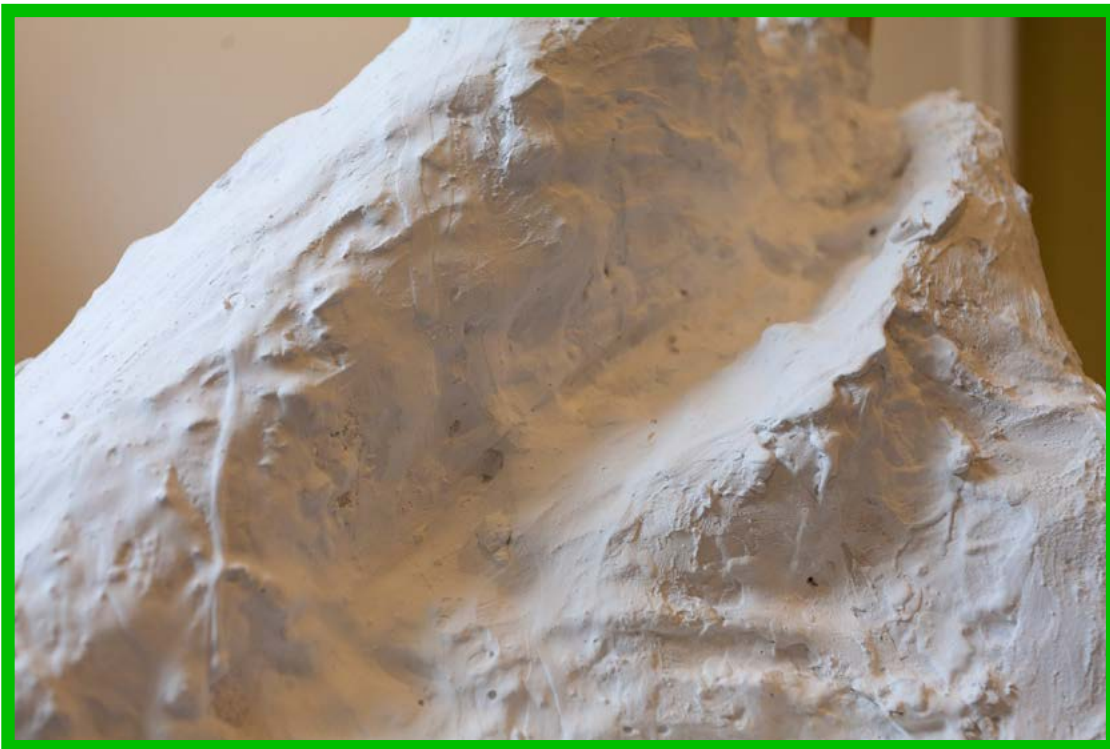
Fotograaf:
Jordy van Huet
Lindeman

4 Home Run

4 Home Run

Fotograaf:
Jordy van Huet
Lindeman

Fotograaf:
Jordy van Huet
Lindeman

bij de Hoenderloogroep me naar binnen bij De Lasenberg, een school voor voortgezet speciaal onderwijs aan leerlingen van twaalf tot twintig jaar. In ruil voor het schrijven van het cultuurbeleidsplan kon ik daar mijn onderzoek doen.

Daar trof ik beren van leerlingen: één-meter-tachtig, breed en zestien jaar oud. Met meer 'levenservaring' dan je iemand op die leeftijd gunt. Als onderzoeker en stagiair was mijn plaats achter in de klas, observerend. De communicatie met de school verliep stroef. Ik wilde leerlingen interviewen. Ik moest wachten. Na drie maand wachten kon ik vijf leerlingen interviewen. Er kwamen er twee. Mijn begeleider op de Lasenberg vond ondertussen een nieuwe baan en ik zou weer een nieuwe begeleider krijgen. De twijfel sloeg weer toe. Is dit de plek waar ik kan afstuderen? Met nog anderhalve maand te gaan stopte ik. Dag cultuurbeleidsplan, dag onderzoek. Mijn stagebegeleiders waren niet echt te spreken over deze beslissing...

Jordy vertelt dat er al die tijd ook een ander plan speelt, een plan dat hij al langer heeft. Waarin de docentenopleiding en zijn vooropleiding samenkomen.

Werkplaats en opleidingsplek

Ik begon met de docentenopleiding BKV na twee mbo-opleidingen: een opleiding meubelmaker en een opleiding ontwerpend meubelmaker. Want, ik wilde door na het mbo. De eerste poging was een studie Industrieel product ontwerp. Na een jaar viel ik daar uit. Ondertussen werkte ik voor een beeldend kunstenaar. De vrijheid die hij als beeldend kunstenaar heeft, bevalt me goed. Het kwartje viel: mijn volgende stap is de kunstacademie. De docentenopleiding wel te verstaan. Want al sinds het mbo help ik met veel plezier medestudenten en geef ik les. Ik kwam erachter wat het is om werkelijk gepassioneerd over iets te zijn en om dat over te dragen. Wat dat kan betekenen. Vandaar mijn plan waarmee ik wil afstuderen: het overdragen van mijn passies en deze jongeren een tweede kans geven. Juist jongeren die het ook in het cluster-drie-onderwijs niet halen. Die tussen wal en schip vallen.

In dit werk krijgen ze de meest directe feedback die je kunt wensen. Voor wie durft door te zetten liggen succeservaringen in het verschiet.

De plaats daarvoor is voor mij een meubelwerkplaats en atelier voor jongeren die vanwege gedragsproblemen een afstand tot de arbeidsmarkt hebben. Het is een werkplaats omdat er producten verkocht moeten worden, er moet productie gedraaid worden. Maar ook omdat de jongeren er werken aan zichzelf. Aan de hand van leerdoelen en het eigen toekomstbeeld. Wij kiezen een zo goed mogelijke vorm en begeleiden hen hierin. Het moet een werkplaats op maat zijn: om jongeren op te leiden in het vak meubelmaker. Ze leren hier om verantwoording te dragen, om inzicht te krijgen in het eigen kunnen en vooral om te leren samenwerken. Zodat ze uiteindelijk stevig op eigen benen kunnen staan. Zelfvertrouwen hebben, samenwerken en respect hebben. Het is werk dat vraagt om structuur, de aandacht erbij en samen werken. Vaardigheden die deze jongeren vaak nog moeten leren. In dit werk krijgen ze de meest directe feedback die je kunt wensen. Voor wie durft door te zetten liggen succeservaringen in het verschiet. Met genoeg van deze succeservaringen en de handvatten om het leven vorm te geven, structuur, aandacht, elkaar, wil ik deze jongeren het zetje geven om hun plek in de maatschappij weer te vinden.

Met dit plan en de eerste stappen naar realisatie ervan studeert Jordy af. Na zijn afstuderen is hij les gaan geven in het vmbo; een gedeelte van zijn groepen valt in de categorie speciaal onderwijs. Daarnaast maakt hij meubels in opdracht en investeert zo in een netwerk om de meubelmakerij/jongerenwerkplaats te kunnen realiseren. Het financiële plan wordt nu doorberekend en hij hoopt over vijf tot tien jaar echt te kunnen starten.

Vooral jezelf laten zien

Ik zie nu vooral BB⁺leerlingen. Dat staat voor Beter Beschermd Plus, een vorm van jeugdhulpverlening. Zij leren van mij en ik van hen. Onderwijs leer je vooral in de praktijk. Ik geef technieklessen aansluitend op de beeldende vorming. De school heeft er vertrouwen in, ik heb er vertrouwen in.

De meeste jongeren in het cluster-vier-onderwijs hebben behoefte aan veel structuur, heldere regels, gezien worden. We leiden veel van hen op voor het behalen van een startkwalificatie om praktisch aan het werk te gaan. Gewoon een les Kunst past deze jongeren niet, lessen toegepaste Kunst des te meer. Meubels maken, lassen.

Om deze jongeren te blijven motiveren, moet ik als docent mezelf laten zien, handelen vanuit gelijkwaardigheid en aansluiten bij hun interesses. En tegelijkertijd heel helder aangeven waar de grens ligt en waarom. In mijn lessen oefen ik dat dagelijks, met succes. Ik heb zeven leerlingen zien veranderen vanaf het begin van dit schooljaar. Het belangrijkste element daarvoor is contact, wezenlijk contact en interesse, met name bij deze leerlingen is dat heel belangrijk. En hun werk, dat komt wel.

Een afgestudeerd docent BKV Arnhem aan het woord

‘Visiebehoud in het werkveld’, dat is de titel van de scriptie die Hannah Willemsen mij overhandigt in juni 2017, vlak voor haar afstuderen als docent Beeldende Kunst en Vormgeving in Arnhem. Ik spreek haar een paar maanden later op een mooie herfstdag. We praten over haar eerste ervaringen als leraar op een middelbare school ‘deep down’ in de Achterhoek. Ze stelt zichzelf de taak de brave, beschermde kinderen op deze school gek van kunst te maken. Lukt dat? En hoe zit het met dat visiebehoud? Hoe laveert ze tussen kleine lokalen, orde houden, cijfers inleveren, curriculum, lessen van vijftig minuten en haar ideaal van betekenisvol kunstonderwijs? Wat neemt ze mee van haar opleiding?

¹
Een eindstage in de afstudeerfase van DBKV waarin de student een jaar lang helemaal zelfstandig functioneert en een aantal eigen klassen lesgeeft.

Enthousiasme en openstaan voor het nieuwe

Hannah: De start van dit schooljaar als ‘echte’ docent is anders dan bij mijn LIO-stage¹ vorig jaar. Ik was toen nogal onder de indruk van mijn begeleider. Ik voelde me erg onzeker over alles wat ik deed in de les. Had het idee dat ik veel verkeerd deed, want daar leek mijn begeleider erg veel nadruk op te leggen.

Nu gaat dat anders. Ik ben aangenomen vanwege mijn enthousiasme. Omdat ik opensta voor nieuwe educatievormen, voor nieuwe kunst. Ze zien wat ik allemaal heb uitprobeerd bij mijn LIO-stage en dat ik hart en aandacht voor leerlingen heb.

Dat geeft vertrouwen en ik begin vol goede moed aan mijn eerste baan.

Blik op de wereld en de kunst verbreden

De leerlingen van mijn school komen uit gezinnen van het platteland, uit kleine dorpjes. Juist voor deze kinderen is het belangrijk dat ze zelf op onderzoek gaan en een eigen mening vormen. Ik vind dat ze erg beschermd zijn opgevoed, en dat ze op school erg aan het handje gehouden worden. Daar kan ik

niet zo goed tegen. Nu al verantwoordelijkheden geven, dat vind ik belangrijk.

Dat vind ik ook belangrijk voor mijn leerlingen: dat zij kennis maken met kunst die niet zo voor de hand ligt, waar je over na moet denken, die ongemak veroorzaakt

Ik herken dat opgroeien in een dorp van mezelf. De sfeer van dat kleine, dat beschermde, dat burgerlijke, de regels die daarbij horen. De vrijgezellenfeesten, het huisje dat gekocht wordt op je tweeëntwintigste, het fulltime werken. Nu wil ik leerlingen meer van de wereld laten zien. Ik heb dat zelf ook nodig gehad. Bij DBKV zeiden ze dat ik mijn vleugels uit moest slaan, dat ik uit mijn ouderlijk dorp weg zou moeten gaan. Niet dat ik dat advies nou direct heb opgevolgd, maar hierdoor heb ik mijn blik op de kunst en de wereld wel verbreed.

Dat vind ik ook belangrijk voor mijn leerlingen. Dat zij kennis maken met kunst die niet zo voor de hand ligt, waar je over na moet denken, die ongemak veroorzaakt.

Samen nadenken over controversiële kunst

Ik laat bijvoorbeeld aan een 4-havo-klas een aflevering van *Kunstlicht* zien over controversiële kunst waarin heftige beelden worden getoond, zoals het pistooltje van Joanneke Meester dat zij bekleedt met haar eigen huid. Je ziet dat haar buik opengesneden wordt en dat een stuk huid wordt weggehaald door een chirurg. Vervolgens zie je dat ze dat pistooltje van haar eigen huid aan het naaien is. Dat de kunstenaar het ten slotte op sterk water zet om het tentoon te stellen. Dat alles vinden leerlingen heel erg raar.

Ik zeg dat ze niet hoeven te kijken; ze mogen zich omdraaien, maar ze moeten wel luisteren. Dat leverde veel commentaar op en ook afschuw; er kwam veel bij ze naar boven, wat logisch is. De volgende les heb ik het daar dan over: wat is dat

voor een kunst, waarom is het controversieel, waarom zou een kunstenaar dat doen? Ik leg dingen uit, maar vraag de leerlingen ook wat zij voor mogelijke betekenissen zien.

Of het werk van de kunstenaar Jordan Wolfson. Zijn werk vinden leerlingen ook schokkend, met die robotachtige poppen die door een ruimte worden geslingerd. Ik toon een fragment over hem bij *De Wereld Draait Door* en een documentaire van de site van het Stedelijk Museum.

Een collega vindt zo'n documentaire wat langdradig voor de leerlingen. Maar ik vind dat leerlingen uit havo 4 dat moeten kunnen opbrengen. We hebben het over de kunstwereld en hoe die in elkaar zit, de conceptuele insteek, dat het niet alleen maar leuk hoeft te zijn.

Daarmee overtuig ik mijn collega. Ik wissel het kijken naar zo'n documentatie over Wolfson af met een activerende opdracht. Met grote papieren op tafel vraag ik de leerlingen om betekenissen, associaties, ideeën en gevoelens die het werk bij hen oproept op te schrijven, of te schetsen. En dat wissel ik dan weer met hen uit.

Met kunst leer je vanuit meerdere perspectieven naar de werkelijkheid kijken; kunst opent een heel scala van mogelijkheden

Leren kijken vanuit meerdere perspectieven

Naast die kennismaking met minder vanzelfsprekende kunst, moeten leerlingen een grote eigen inbreng in het creatieve proces krijgen. Ze moeten zichzelf kunnen uiten, moeten zichzelf kunnen verwoorden en hun mening over kunst naar voren durven brengen. Als kunstvakdocent vind ik het belangrijk dat ik dát overdraag. Je mening onderbouwen, daar gaat het mij om. Daar is het vak CKV heel geschikt voor. Met kunst leer je vanuit meerdere perspectieven naar de werkelijkheid kijken; kunst opent een heel scala van mogelijkheden.

Inhoudelijk open, in de vorm gestructureerd

Bij een vak als CKV hebben we alle leerlingen van de school, dat vak moet je heel serieus en krachtig neerzetten. Ik geef schrijfopdrachten waarin de leerlingen moeten onderbouwen waarom ze een bepaalde mening over kunstwerken hebben. Dat organiseer ik heel gestructureerd. Leerlingen bevragen elkaar in tweetallen naar hun eigen kunstzinnige voorkeuren en schrijven dat vervolgens op. Inhoudelijk is dat open en vrij, in de vorm is het behoorlijk gestuurd. Dat werkt goed voor een havo-4-klas met achttien jongens die niets met kunst hebben. Je moet duidelijk zijn in wat je van de leerlingen verwacht. Ik heb een formeel stramien en daarbinnen laat ik hen behoorlijk vrij.

Het is mooi om te zien dat leerlingen op die manier goed gaan kijken en interpreteren. Bijvoorbeeld dat een leerling aan een werk van Escher de thematiek van reïncarnatie en levensloop kan koppelen, dat hij daar zelf mee komt. Op die leeftijd, terwijl hij zegt niks met kunst te hebben... Daar word ik blij van. Leerlingen verbinden graag criteria als kleurgebruik en of het wel of niet lijkt, aan de kwaliteit van een kunstwerk. Dat bespreek ik dan met de hele klas om een bewustwordingsproces op gang te brengen. Waarom moet kunst eigenlijk altijd vrolijk en realistisch zijn?

Ik bespreek gehanteerde criteria met de hele klas om een bewustwordingsproces op gang te brengen

Wij leerden variëren met werkvormen

Het lijkt misschien heel schools, al die werkvormen die ik inzet. Ik denk bij de voorbereiding na hoe ik zo'n les vorm ga geven. Want ik ga niet zomaar voor de klas staan en iets bedenken. Daar worden lessen saai en betekenisloos van. Bij onze opleiding zijn we getraind in het variëren met werkvormen. Hoewel ik het zelf best fijn vind om gewoon

ouderwets les te krijgen en te luisteren naar iemand, vind ik het vervelend en inefficiënt om alleen maar op die manier informatie aan een hele groep over te dragen. Als leerlingen zelf gaan onderzoeken, dan wordt het interessant onderwijs. Ik merk dat ik daarbij dan wel graag informatie aandraag en inspireer. Maar zelf ontdekken, bedenken en onderzoeken, dat blijft echt heel belangrijk.

En als ik achterloop in mijn kennis, bijvoorbeeld van theater en dans, dan bel ik een oud collega-student van de interfaculteit waar ik nog veel contact mee heb, die geeft dan ideeën en tips. Die interdisciplinaire contacten zijn fijn en belangrijk voor mijn lessen.

Dicht bij de leerling

Ik denk dat ik nog dicht bij de leefwereld van de leerling sta. We werken nu bijvoorbeeld met het thema: Herkenning en Vervreemding. Ik gebruik dan muziek uit de *Top 40* en bespreek met leerlingen de videoclippen die daarbij horen; die clips zijn soms van zo'n andere, verrassende orde dat het leuk is om daar met leerlingen over te spreken. Waarom die clips vreemd zijn, of je dan al van vervreemding kunt spreken. Zo sla ik makkelijk een brug naar meer experimentele kunst.

Daarbij ben ik niet bang om fouten te maken. Ik durf me kwetsbaar op te stellen. Dat zelfvertrouwen heb ik, denk ik, gekregen door mijn LIO-stage. Ik heb een heel jaar meegedraaid op mijn stageschool, van excursies tot rapportbesprekingen, van ouderavonden tot de open dag. Ik ben tegen allerlei praktische problemen aangelopen. Hoe, waar en wanneer leg ik spullen klaar, hoe maak ik een realistische planning van een les, hoe voorkom ik een ellenlange rij aan mij bureau, hoe ga ik om met de elektronische leeromgeving? Maar vooral ook in de omgang met leerlingen heb ik kunnen oefenen. Hoe maak ik het sfeervol in de les en bewaak ik toch mijn grenzen?

Fotograaf:
Hannah Willemsen

Stage als veilige leeromgeving

Ik heb tijdens mijn LIO-stage het lesgeven in een betrekkelijke veilige context kunnen oefenen. Ik mocht op mijn bek gaan. Je wordt intensief begeleid door de begeleiders op de stage-school en de opleiding. Je probeert dingen uit en reflecteert daar steeds weer op. Wat ging goed en wat kan er beter? Ik zie het als een grote proeftuin waar ik me goed heb kunnen ontwikkelen. Een goed fundament, ik voel me inderdaad: *startbekwaam*.

ICT in het muziekonderwijs: Docent Muziek Enschede

De opleiding Docent Muziek in Enschede is in studiejaar 2017 – 2018 gestart met een nieuw curriculum waarin technologie en ICT een centrale rol spelen. Zo is voor het derde studiejaar het nieuwe programmaonderdeel Molab (muziekonderwijs laboratorium) ontwikkeld, waarbij studenten onderzoeken hoe zij met digitale technologie muziekonderwijs op de basisscholen en in het voortgezet onderwijs kunnen innoveren. Douwe en Nienke, inmiddels vierdejaars studenten, behoorden tot de experimenteergroep die afgelopen jaar deelnam aan de pilot-module Molab. Zij blikken terug, waarbij hun kritische houding ten aanzien van ICT en technologie plaats maakt voor enthousiasme: “Leerlingen van nu hebben een wereld aan media in hun broekzak. Daar maken we binnen de muziekles graag gebruik van.”

Nieuwe terreinen verkennen

Nienke: Wij waren de eerste klas die Molab op het programma had staan. Ik dacht dat we met digitale muziekprogramma's zouden gaan oefenen. Maar dat bleek niet het geval te zijn. Toen we de eerste les binnenkwamen, stond er een plat, zwart apparaat klaar, met grote knoppen. We kregen als opdracht om in kleine groepjes te onderzoeken of dit apparaat, de *Push*, iets zou kunnen opleveren voor het muziekonderwijs. Ik wist niet goed wat ik hiermee moest; ik had het apparaat weleens gezien bij het tv-programma *Zondag met Lubach* maar had er nooit mee gewerkt. Wel wist ik door Lubach dat je geluiden aan de knoppen kan koppelen. Het duurde een tijdje voordat de bedoeling van Molab voor mij duidelijk werd; ik was niet direct enthousiast. Nu zie ik dat het draait om onderzoek: dat je leert om zelfstandig nieuwe terreinen verkennen. Dat is erg belangrijk voor een muziekdocent, want die moet constant bijblijven, vooral op het gebied van technologie. Als je een bepaald computerprogramma beheerst, kan dat morgen alweer verouderd zijn. Alles verandert razendsnel.

Fotograaf:
Benno Spieker

Muziekhoeck voor kleuters

Met mijn groepje ben ik gaan onderzoeken of de Push iets zou kunnen betekenen voor kleuters. Misschien zouden we hem kunnen inzetten om kleuters bewust te maken van verschillende klanken en geluiden om hen heen. Klankexploratie was dus ons uitgangspunt.

Kleuters zijn mijn favoriete doelgroep. Muziek is nog iets vanzelfsprekends voor hen en vrijwel iedere kleuter houdt van zingen en muziek. Maar vreemd genoeg heeft lang niet elke kleuterklas een muziekhoeck. Geluidsoverlast schijnt een probleem te zijn. Op de Push kun je een koptelefoon aansluiten, dus die leek me wel geschikt om in een muziekhoeck te zetten, zodat kinderen ermee kunnen experimenteren zonder dat de klas er last van heeft.

We hebben met het groepje een klankverhaal van Jip en Janneke voor de Push gemaakt, het verhaal waarin het hondje Takkie kwijtraakt. Daarvoor hebben we placemats ontwikkeld met illustraties van Fiep Westendorp die je over de knoppen kunt leggen. Wij hadden de knoppen voorzien van samples, dus als de kinderen op de afbeeldingen drukken horen ze allerlei geluiden. Ze kunnen zo op verschillende manieren door het verhaal gaan. Als een kind bijvoorbeeld op de afbeelding van de toeter drukt, die Jip voor zijn mond houdt, hoor je Jip heel hard 'Takkie' roepen.

Leerlingen van nu hebben een wereld aan media in hun broekzak. Daar maken we binnen de muzieckles graag gebruik van.

Verbindingen met andere disciplines

Het zou natuurlijk leuk zijn als de kinderen zo'n verhaal zelf kunnen uitbreiden, veranderen, of nieuwe geluiden kunnen toevoegen. Nog mooier zou het zijn als ze zelf geluiden kunnen opnemen en die aan het apparaat kunnen koppelen, om hun eigen klankverhaal te maken. Dat zou hun auditieve ontwikkeling en creativiteit pas echt stimuleren. Maar om zo'n

functie voor de Push te ontwikkelen heb je veel technische kennis nodig, bijvoorbeeld van programmeren. We kunnen tijdens onze opleiding veel, maar niet alles, dus moeten we die kennis buiten de deur zoeken. Daarom hebben we studenten van de Universiteit Twente uitgenodigd die deze technische kennis wel hebben. We hebben ons placemat-prototype aan hen gepresenteerd en een van de studenten was zo enthousiast dat ze nu bezig is om ons idee technisch verder uit te werken. Ze ontwikkelt een eenvoudig te bedienen apparaat waarmee kleuters geluiden kunnen 'vangen' en in de Push kunnen zetten.

Verder hebben we de verhalen-placemats besproken met docenten van de Pabo. Ook zij waren heel positief. De Push is een solide apparaat, dat niet snel kapot gaat. Je kunt er met een paar kinderen tegelijk omheen staan. Volgens basisschoolleerkrachten zou het inderdaad zeer goed bruikbaar zijn voor de muziekhoeke. Binnen Molab leren we dus ook op zoek te gaan naar specialisten buiten ons eigen vakgebied. Als we bepaalde kennis nodig hebben, gaan we verbindingen aan met andere disciplines. Als muziekdocent hebben we immers ook een specialisatie waarin andere vakgebieden mogelijk geïnteresseerd zijn. We werken steeds meer samen met basisschoolleerkrachten om de muzikale ontwikkeling van kinderen te bevorderen. Onze rol is dan eerder die van consulent dan van docent. Daar is steeds meer vraag naar.

Muziek-apps voor tieners

Douwe: Tijdens Molab heb ik mij vooral gericht op muziek-apps voor het voortgezet onderwijs. Eerlijk gezegd was ik sceptisch over een prominente rol van ICT in het muziekcurriculum. Tieners zitten al zoveel achter schermpjes. Voor mij is het fysieke aspect van muziek maken juist zo wezenlijk. Het gevoel van je vingers op de gitaarsnaren, het trillen van de klankkast... dat vormt een belangrijk onderdeel van de muzikale ervaring. Op een computer of iPad bestaat er geen logische samenhang tussen wat je fysiek doet en het geluid dat je hoort; dat vind ik een gemis. Maar ik realiseer me dat mijn eigen muziekervaring niet maatgevend hoeft te zijn voor mijn leerlingen. Misschien ervaren jongeren nu muziek wel

anders dan tien jaar geleden. Dan is het mijn taak om daar als docent zo goed mogelijk op aan te sluiten.

Op sommige scholen spelen maar weinig leerlingen een instrument. Veel ouders vinden muzikles te duur en misschien is het ook niet zo aantrekkelijk voor kinderen van deze tijd. Het vraagt veel tijd en geduld voordat je met een instrument uit de voeten kunt.

In onze informatiemaatschappij is het moeilijk om je aandacht lang achtereen op één ding te richten. Ik las dat mensen tegenwoordig per dag net zoveel visuele prikkels te verwerken krijgen als vijftig jaar geleden in een half leven. Ik weet niet of dat klopt, maar tijdens mijn stages merk ik wel dat de leerlingen een korte concentratieboog hebben. Ze willen snel succes, anders haken ze af.

Ik probeer hun daarom binnen een korte tijdspanne toch een muziekervaring te bieden. Daarvoor maak ik regelmatig gebruik van apps op de iPad. Daar zit vaak een spelelement in, dat vinden leerlingen leuk, dat houdt de aandacht vast. Je kunt er bijvoorbeeld punten mee verdienen. De meeste apps zijn interactief en vertellen je wanneer je iets goed of fout doet, wat handig is als je bijvoorbeeld noten of akkoorden wilt leren spelen. Het grote voordeel van dit soort apps is dat leerlingen zelfstandig en op hun eigen tempo en niveau kunnen werken vanwege de controlefunctie. Ze kunnen de apps downloaden op hun telefoon en er thuis verder mee aan de slag. Er zijn ontzettend veel muziek-apps in omloop; ik hoef dus geen app-ontwikkelaar te worden. Maar het is wel belangrijk om het kaf van het koren te scheiden, of om de app een beetje aan te passen, want lang niet alles is bruikbaar voor het onderwijs. Dat zelfstandig op zoek gaan naar digitale hulpmiddelen, deze selecteren en eventueel aanpassen aan je eigen muziek-educatieve eisen is een belangrijk leerdoel bij Molab.

Creativiteit bevorderen

Tijdens mijn stage vorig jaar heb ik een goede app voor liedbegeleidingen gebruikt die ik zelf weleens inzet om gitaarsolo's te repeteren. Als leerlingen een begeleidingsband zoeken voor een nummer dat ze willen zingen, komen ze vaak terecht bij karaoke-begeleidingen op YouTube. Maar die begeleidingen zijn meestal alleen beschikbaar in één toonsoort en dat kan voor hun stem te hoog of te laag zijn. Met deze app kun je gemakkelijk transponeren, zodat de begeleiding geschikt is voor jouw stembereik. Een ander voordeel is dat je verschillende muziekstijlen kunt instellen.

Ik gaf leerlingen de opdracht een zelfgekozen nummer met behulp van de app in een andere stijl uit te voeren. Ze kunnen dan de 'feel' van verschillende begeleidingsmanieren ontdekken. In de eerste of tweede klas hebben ze vaak niet de vaardigheden om die stijlen zelf te spelen, maar op deze manier kunnen ze toch musiceren en daarbij iets van zichzelf inbrengen. Ze leerden veel over de timing en tekstplaatsing. Als je bijvoorbeeld een reggae- of samba-begeleiding voor Blackbird van de Beatles maakt, moet je heel anders zingen dan in de originele versie. Bij reggae wordt de melodie puntiger. Sommige leerlingen pasten hun accent zelfs aan. Op zo'n manier voegt ICT iets toe, en gebruik ik de iPad om muzikale creativiteit te stimuleren.

Altijd een plan B

Toch is het niet altijd efficiënt om gebruik te maken van ICT. Het betekent vaak dat je lessen dubbel moet voorbereiden en een plan B moet hebben: naast een digitale een analoge variant. Het komt namelijk nogal eens voor dat internet niet goed werkt, of dat je ineens wordt ingeroosterd in een lokaal zonder digiboard, met alleen een piano. De faciliteiten verschillen ook enorm per school. Als muziekdocent moet je je lessen altijd aanpassen aan de plaats waar je werkt.

Tijdens mijn stage op een montessorischool maakte ik bijvoorbeeld gebruik van appjes waarmee leerlingen zelfstandig in bandjes konden oefenen. Ik verdeelde de klas dan in

6 Molab

Fotograaf:
Benno Spieker

groepjes, die in verschillende studio's naast het klaslokaal aan de slag gingen. Leerlingen konden elkaar helpen en kregen feedback via de app, op verschillende niveaus.

*Nu zie ik dat het draait om onderzoek:
dat je leert om zelfstandig
nieuwe terreinen te verkennen*

Maar nu loop ik stage op een meer traditionele school. Daar heb ik veertig leerlingen in onder- en bovenbouw. Er zijn maar drie studio's, veel te weinig voor een klas. Ik werk dus voornamelijk klassikaal, met de beamer. Dan heb je een andere aanpak nodig. Ik vind dat niet erg; op klassikaal gerichte scholen ontwikkelen leerlingen weer andere vaardigheden, zoals concentratie, door met z'n allen naar één muziekstuk te luisteren.

Mobieltjes

Leerlingen van nu hebben allemaal een mobieltje in hun broekzak. Daar maak ik graag gebruik van, bijvoorbeeld als ze een muziekfragment moeten leren opschrijven. Vroeger had de muziekdocent maar één tape daarvoor en die speelde hij dan twee keer af. Maar dat is niet voldoende voor iedereen. Nu kunnen ze als dat nodig is het fragment vaker beluisteren. Ook voor de leerdoelen componeren en improviseren laat ik ze van tevoren iets inladen in hun mobieltje; dat helpt om minder snel foute noten te spelen. Muziek schrijven is voor mij de manier om muziektheorie te leren. Wat eerder droge theorie was, wordt ineens veel leuker. Het werkt beter als je zelf iets creëert en dan terug redeneert waarom je het zo hebt gedaan, wat je anders had kunnen doen. Dus, analyseren vanuit het maken.

Het blijkt steeds weer essentieel dat ik me kan aanpassen aan nieuwe en onvoorziene situaties. Ik vind dat wel leuk, het betekent dat ik me continu moet blijven ontwikkelen. Daar worden we bij modules als Molab goed op voorbereid.

Ondernemerschap – Docent Muziek Zwolle

Het organiseren van de werkweek past in de leerlijn ondernemerschap van de Opleiding Docent Muziek Zwolle: het zelf organiseren, netwerken aanspreken en uitbreiden, contacten leggen, initiatief tonen, creatief zijn in een nieuw idee bedenken voor de werkweek, leiding geven, onafhankelijk zijn, het budgetteren, zorg dragen voor de financiën, logistieke zaken regelen, het enthousiasmeren van mensen, managementvaardigheden, moedig zijn en zomaar op mensen af durven stappen en iets totaal nieuws doen is heel expliciet aanwezig in het organiseren van de werkweek.

Dit heb je nodig in je latere beroepspraktijk, als docent, maar misschien ook als startend ondernemer.

Deze werkweek laat zien dat ondernemerschap én educatie elkaar versterken. Er is geen docent die meer weet dan de studenten. Een deelnemende student: “We doen het allemaal zelf. We hebben zelf alles bedacht en initiatief getoond, alles georganiseerd en geregeld, genetwerkt, de hele inhoud bedacht en neergezet, met mensen contact gemaakt. Door deze ondernemende opdracht hebben de eerste-, tweede en derdejaars studenten ervaren en geleerd wat muziekbeleving met mensen kan doen én we konden de patiënten heel even doen vergeten dat ze ziek zijn, ze konden even opgaan in de muziek.”

Vrijdagochtend 8 september 2017,
8.00 uur, de ingang van het Isala Ziekenhuis in Zwolle
De studenten laden hun instrumenten uit de bus. Ze zijn gespannen. Straks langs zieke mensen met alleen maar een liedje. Is dat genoeg? Het voelt kwetsbaar...

Het idee

Terug in de tijd: maandag 8 mei 2017,

lokaal 2.16, Opleiding Docent Muziek Zwolle

De groep vierdejaars studenten houdt een brainstorm over hun opdracht om – als ondernemers – een werkweek te

organiseren voor de Opleiding Docent Muziek.

Niels komt met hét idee: “We gaan naar het ziekenhuis en gaan spelen voor de kinderafdeling.” Dat wakkert het vuur aan. “Waarom zou je dit alleen voor de kinderafdeling willen doen?” Zo ontstaat het plan: een middagvoorstelling voor belangstellenden, en in de ochtend langs de bedden van verschillende afdelingen, voor een intiem muzikaal interactiemoment.

“We laten eerste-, tweede- en derdejaars studenten het repertoire instuderen. En wij hebben de leiding.”

We hebben zelf alles bedacht en initiatief getoond, alles georganiseerd en geregeld, genetwerkt, de hele inhoud neergezet, met mensen contact gemaakt

Op pad

Maandag 22 mei 2017,

Isala Ziekenhuis Zwolle, directiekamer

Studenten Jasper en Niels hebben een afspraak bij het Isala Ziekenhuis in Zwolle, bij de afdeling Communicatie. Ze leggen het plan voor. Het ziekenhuis is enthousiast, Het thema voor de voorstelling en werkweek wordt “Superhelden”. Maar er moeten allerlei zaken geregeld worden. Het is nog niet duidelijk welke afdelingen van het ziekenhuis hieraan mee willen of kunnen werken.

In de hal vindt Jasper de folder “Dichterbij clowns”, ook een initiatief aan het bed van patiënten. Via internet vinden Jasper en Niels “Muziek aan bed”, van twee cellistes die samen één cello bespelen, aan het bed, in ziekenhuizen.

Jasper en Niels maken afspraken met beide organisaties.

Voor workshops. En om expertise te delen.

Beide organisaties reageren positief en de missie van Jasper en Niels is geslaagd. De workshops zijn geregeld.

Fotograaf:
Marjolein Tishauser

Z Muziek aan het bed

Het regelwerk

Ondertussen is Niels bezig om de budgettering te bekijken. Hij onderzoekt hoe het zit met de financiën. Workshops moeten betaald worden, locatie, eten, noem maar op. Hij vindt een format van een begroting van het jaar hiervoor. Als voorbeeld van hoe dit aan te pakken.

Er moet een plek gevonden worden waar ze kunnen repeteren. Het wordt een kampeerboerderij in Lievelede, waar meer dan genoeg ruimte is om verschillende groepen te laten repeteren, en waar niemand last van het geluid heeft.

Studenten regelen een kok, boodschappen moet gedaan worden. Er moet ingeschat worden hoeveel geld hier voor nodig is. De PR moet geregeld worden: mensen in het ziekenhuis moeten weten dat dit plaats gaat vinden, en dat ze naar een voorstelling kunnen gaan. Wat nog meer geregeld moet worden: de inhoud van de voorstelling, er muziekstukken voor arrangeren. Deze tijdens de werkweek instuderen. Informatierondes houden, zodat de studenten meer kennis krijgen over wat muziekbeleving met mensen kan doen. Uitnodigingen maken, een introductiefilmpje maken om de andere studenten te enthousiasmeren, de avondspellen en het corveerooster maken. Verschillende repetitieschema's en draaiboeken zien het licht. Een inventarislijst voor alle instrumenten, versterkers en andere benodigdheden. En er moet een bus geregeld worden zodat dit vervoerd kan worden.

De laatste voorbereidingen

Maandag 14 juni 2017,

Opleiding Docent Muziek Zwolle, lokaal 2.16

Het is warm buiten, ook in de lokalen op het conservatorium loopt de temperatuur op. De vierdejaars zijn druk bezig met het schrijven van arrangementen, de laatste regelingen, opnieuw een goed draaiboek en repetitieschema in elkaar zetten, de workshopleiders op de hoogte te stellen van het aantal deelnemers aan de workshops. Ze zitten bij elkaar om elkaar op de hoogte te houden, en om elkaar te verder te helpen.

Fotograaf:
Jan Wichert
Bunschoten

Doorloop

Maandag 28 juni 2017, Opleiding Docent Muziek Zwolle

Dit is de laatste vergadering waar de begeleidende docent bij is. Het hele draaiboek wordt besproken. De bus, het inladen en uitladen van alle benodigdheden, hoe gaat dit bij het ziekenhuis, is alles klaar?

Eén ding is nog niet duidelijk: naar hoeveel afdelingen kunnen de studenten in de ochtend? Het ziekenhuis kan het nog niet doorgeven en dat maakt deze vergadering erg spannend. Zijn er alternatieven te bedenken? Wat als er maar drie afdelingen zijn? Het ziekenhuis zegt wel dat het een goed idee is en dat ze dit willen, maar er zijn 55 studenten... De studenten moeten afwachten.

Een heel belangrijk leerpunt bij deze werkweek, zo zeggen Jasper en Niels achteraf, was flexibiliteit.

Niels heeft de financiën zover klaar dat hij kan berekenen hoeveel de studenten moeten betalen. Iedereen krijgt een uitnodiging voor de werkweek met een betalingsverzoek.

Een aantal studenten betaalt niet op tijd. Niels stuurt ze herinneringen, en als dat niet lukt, stuurt hij ze whatsappjes.

Uiteindelijk heeft iedereen vóór de werkweek begint betaald.

Naar Lievelede

Zwolle, maandag 4 september

De bus staat klaar, ingeladen en wel. Alle studenten zijn in lokaal 2.16 en de vierdejaars doen de aftrap voor deze werkweek. Studenten hebben er zin in. Ze krijgen het programma-boekje en iedereen gaat op weg naar Lievelede.

In Lievelede is er een korte inhoudelijke introductie op het thema Superhelden. Dan wordt er gerepeteerd, de hele eindvoorstelling wordt van begin tot eind doorgespeeld, zodat iedereen een idee heeft waar ze deze week aan gaan werken. De vierdejaars komen meer en meer in hun rol als de leiding van deze week.

Het gaat goed met de repetities voor de voorstelling. De hele afdeling Docent Muziek speelt in vier verschillende bands, en er is één groot orkest waarin alle studenten zitten, en alle studenten zijn ingedeeld in het vrouwenkoor of in het mannenkoor. Er is een ingewikkeld repetitieschema, en er moet nog

extra tijd ingeruimd worden voor de kleine groepjes die in de ochtend langs de bedden gaan.

Dan zetten ze het lied in. Er ontstaat iets: een voelbare verbinding met de patiënt

De uitvoering aan de bedden

Vrijdagochtend 8 september 2017,

8.00 uur, de ingang van het Isala Ziekenhuis in Zwolle

Een laatste overleg met het hoofd communicatie. Ze spreken alles nog een keer door. En dan is het zover. De studenten krijgen het afdelingsnummer en vertrekken naar de verschillende afdelingen van het ziekenhuis om voor de patiënten te spelen. In groepjes van drie of vier voor patiënten van de kinderafdeling, de hartafdeling, spoedopname, ...

De studenten gaan in kleine groepjes met hun instrumenten langs de patiënten. Voor iedere patiënt een lied. Ze lopen voorzichtig de kamer binnen. Ze hebben in de workshops tijdens de werkweek geleerd om aan te voelen welk lied ze het beste kunnen gaan spelen. Ze moeten snel een keuze maken uit het repertoire, dan zetten ze het lied in. Er ontstaat iets. Een voelbare verbinding met de patiënt. De patiënt reageert soms alleen met het knippen van ogen, soms duidelijk zichtbaar. Het voelt intens, soms zijn er tranen. Na afloop is het even stil. Een intiem moment. Dan een welgemeend bedankt. Studenten halen diep adem en gaan weer verder, naar de volgende kamer.

Vrijdagmiddag 8 september 2017,

12.00 uur, ontmoetingsplek in het Isala Ziekenhuis

De studenten verzamelen zich na hun spel voor de patiënten. Je ziet aan hen dat ze een intense ervaring achter de rug hebben: "Het lijkt wel magie." "Je maakt echt contact." "Door de muziek kun je mensen die zo ziek zijn toch bereiken." "Ik ben trots dat we dit gedaan hebben, dat we dit geregeld en georganiseerd hebben en dat dit er dan uitkomt."

A bag to dance

8

Een ontwerpproces binnen het Interdisciplinair Programma

Grytsje Suze (beeldend) en Kelly (dans) zijn tweedejaars studenten. Ze ontmoetten elkaar voor het eerst tijdens het interdisciplinaire project van de docentenopleidingen in Arnhem, waarbij zo'n zeventig studenten van de docentenopleidingen Dans, Theater en Beeldend van ArtEZ samenwerken.

De opdracht voor het tweedejaars project is dit jaar: ontwikkel in een interdisciplinair team een nieuwe, eigen artistieke onderzoeksmethode. Kies een concreet materiaal als uitgangspunt voor je onderzoek. Experimenteer en gebruik je ervaringen en methode in een workshop voor een specifieke doelgroep. Voer alles uit op een zelfgekozen locatie in de binnenstad van Arnhem.

Speeddate

Grytsje: Interdisciplinaire projecten, dat betekende voor mij: grote groepen, veel te veel ideeën... Maar dit liep anders. We gingen in tweetallen werken, die we samenstelden via een speeddate. De begeleidende docenten vroegen ons daarvoor iets persoonlijks mee te nemen, een citaat of een schilderij, iets wat jou inspireert. Ik koos voor enkele afbeeldingen van dansers. Zo vonden Kelly en ik elkaar. Tijdens de speeddate kwamen we erachter dat we allebei veel van naaien houden. Kelly maakt kostuums voor dansgroepen en ik houd van het ontwerpen en maken van *wearables*; ik heb ook eerst een jaar Product Design gedaan, waarin accessoires een belangrijke rol spelen.

We wilden onze liefde voor tassen en kostuums op een of andere manier samenbrengen.

Experimenteren

Kelly: Als materiaal om te onderzoeken kozen we 'stof'. Die beslissing was snel genomen. Daarna begon de speurtocht naar een goede locatie. We liepen uren door de binnenstad

met zo'n formulier met 'Wij zijn van ArtEZ' erop. Maar niemand had een geschikte plek voor ons. Na lang zoeken kwamen we uiteindelijk terecht bij Nikki Gilling. Zij had ook ArtEZ gedaan en vond het goed dat we bij haar kwamen werken. Nikki heeft een leeratelier in het modekwartier van Arnhem, waar ze exclusieve tassen ontwerpt, maakt en verkoopt.

Grytsje: Leer, de huid van een dier; het leek ons leuk om in het leeratelier een nieuwe dierenstof te ontwerpen, bijvoorbeeld de huid van een fantasiedier. We experimenteerden met verschillende stoffen; voegden lapjes samen, trokken stof uit elkaar, verbrandden het... Ook zochten we afbeeldingen op internet – Pinterest – van opvallende prints, dieren. De experimenteerfase betekende voor ons vooral: verzamelen, uitproberen, maken. Dat lukte niet meteen. Als je iets wilt, is het niet erg om lang door te gaan. Maar de kwaliteit kwam niet. Na vier weken knippen en plakken begonnen we flink gefrustreerd te raken, want we hadden nog steeds niets waar we blij van werden.

Kelly: Een middagje knutselen vind ik best leuk maar op een goed moment dacht ik: 'Wat doe ik hier?' Alleen maar maken, maken, maken... Ik heb nooit lijm aan mijn handen. Ik kreeg echt behoefte aan dans. Maar voor dansen was deze ruimte totaal niet geschikt. Nicole, onze begeleider, verzekerde ons dat deze fase erbij hoort. Ze raadde ons aan om het plan van de dierenstoffen even los te laten en te kijken hoe we de andere discipline een plek konden geven.

Ideeën uit twee invalshoeken

Grytsje: Toen is Kelly gaan dansen op de academie en ben ik haar gaan fotograferen. We kwamen terug op ons eerste plan: iets doen met naaimachines en tassen. We hebben de foto's geprint en uitgeknipt en zijn ieder apart, met pen tassen op de foto's gaan schetsen. We maakten uiteindelijk veertig totaal verschillende schetsen. We ontdekten dat we beiden totaal anders kijken. Ik keek vooral naar de vorm en kleur.

Kelly: ik keek vooral naar hoe deze tas mij in mijn beweging

belemmerde. Want, tassen kunnen je beperken en ze kunnen je ook juist uitnodigen tot beweging; je kunt met lange hengsels touwtjespringen, bijvoorbeeld.

Grytsje: Kelly tekende een cirkelvormige tas. Dat zou ik nooit doen: veel te simpel. Maar die ronde tas deed het in de dans erg goed. Toen ik hem zag bewegen, werd het een hele sierlijke vorm, een onderdeel van het lichaam.

Uiteindelijk ging ik steeds meer naar de beweging kijken. Ik zag steeds beter of de tas tot beweging uitnodigt of juist belemmert. Ik ging ook tassen ontwerpen met bewegingsopties ín de tas, zoals een lang touw dat slingert als je ermee zwaait. Kleur, vorm en beweging werden steeds meer één geheel.

In de dansstudio hebben we dus *A bag to dance* bedacht. Vanaf dat moment waren we lekker bezig.

Uitvoeren

Kelly: Grytsje kocht stoffen met verschillende ontwerpen. Die hebben we verdeeld. We hebben uiteindelijk zes tassen uitgewerkt en helemaal afgemaakt, elk drie. Maar in de aanloop daarnaartoe hebben we er meer gemaakt.

We werkten nu onder tijdsdruk. We hadden maar drie middagen per week en nog maar een paar weken. Het denkwerk was van tevoren gedaan. We hoefden alleen te knippen en in elkaar te zetten. Daarom besloten we weer allebei in ons eigen huis aan het werk te gaan. We overlegden voortdurend via whatsapp en stuurden elkaar foto's...

Grytsje: Toen de tassen klaar waren, hebben we de fotostudio gereserveerd en ben ik Kelly gaan filmen en fotograferen terwijl ze aan het dansen was met de tassen.

Normaal gesproken kopen mensen geen tassen om mee te dansen, maar dat kunnen wij veranderen

Kelly: Ik improviseerde. Als je een tas vasthebt, blijken sommige dingen niet te kunnen. Iedere tas gaf weer een andere beperking, een andere beleving.

Bij dansimprovisaties ga ik – zonder attributen – heel snel naar de grond en draai ik veel. Maar als je zo'n tas aan je lijf hebt, dan zit die in de weg en kom je bij zo'n draai helemaal in de knoop te zitten. Je lichaam zegt: ik wil die kant op, maar de tas dwingt je dan tot iets anders. Je vernieuwt jezelf dus automatisch.

Presenteren

Grytsje: We hadden de foto's van deze improvisaties eigenlijk weer willen gebruiken voor de tweede ronde, voor nieuwe ontwerpen. Maar dat lieten we uit tijdgebrek achterwege. We gingen namelijk ook nog een reclamefilmpje maken, om te presenteren aan de groep. Dat hebben we gepresenteerd aan de rest van de groep van Nicole, zodat iedereen een beeld kreeg van hoe we hadden gewerkt.

Kelly: De muziek bij het filmpje komt uit een filmpje over Duitse seksspeeltjes. Een vrolijk deuntje, met al die lolly's en pastelkleurtjes. Dat paste perfect: die gekkigheid, lekker *catchy*. Die muziek was ook deels inspiratie voor de kleuren en vormen die we voor de tassen kozen. En niemand kende dat nummer, zodat we een unieke associatie konden maken voor onze uitvinding: *A bag to dance*.

Ideeën oprekken

Kelly: We hebben het filmpje laten zien aan leerlingen van het Montessoricollege. Ze vonden het heel inspirerend. Ik denk dat we hun ideeën over de disciplines dans en beeldend een beetje hebben kunnen oprekken. Op de academie hebben we gedanst, met zes klasgenoten van mijn opleiding. Dansen met attributen was iets nieuws voor hen. Ze mochten een tas en muziek kiezen en daarmee improviseren. Eén klasgenoot wilde per se het kleine tasje, dat ik juist zo lastig vond. Zij deed er heel andere dingen mee dan ik, maakte veel kleine handbewegingen. Heel sierlijk.

8 A bag to dance

Fotograaf:
Grytsje Suze Abma

Na dit project kijk ik anders naar kunst en vormgeving, meer interdisciplinair

Grytsje: We werden opnieuw enthousiast. We zouden er graag mee verder willen, want dit is nog niet af. Na dit project kijk ik anders naar kunst en vormgeving, meer interdisciplinair. Ik zie hoe je theatraal kunt werken in een videoclip en hoe je een modeshow kunt aanpakken als een dans. Dat had ik nooit in mijn uppie kunnen bereiken.

Kelly: We hebben dit echt samen gemaakt. Het was enorm inspirerend. Ons gezamenlijke artistieke proces is wat me het meest bijblijft van dit project.

Grytsje: Tegelijkertijd is ons product *A bag to dance* een goed prototype. Ik had nooit verwacht dat dit eruit zou komen. Misschien moeten we het verder ontwikkelen, niet alleen binnen school. We zouden het op de markt kunnen brengen. Het lijkt me wel iets voor Kenzo. Dat merk heeft altijd wel interesse in bizarre ideeën. Dus waarom geen bizarre tas om mee te dansen?

Happy birthday Mom

9

Een onderzoek binnen de internationale master Art Education

Caro de Feijter studeert in juni 2017 af aan de IMAE, International Master of Art Education, met een bijzonder project. Ze ontwikkelt rituelen om mensen te helpen een verlieservaring te verwerken. Niet door met hen te praten. Maar door de kring rond deze mensen handvatten te bieden om het gesprek over heftige levenservaringen te voeren. Een doos met theezakjes, een gebroken kopje brengt het gesprek over de verlieservaring op gang. Het project is een voorbeeld van wat IMAE beoogt volgens John Johnston, hoofd van het programma: iets teweegbrengen, een interventie doen, door middel van een kunstwerk – een theedoos en een performance – een sociale verandering tot stand brengen.

Juni 2017, afstudeertentoonstelling IMAE

Leontine Broekhuizen neemt deel aan de performance waarmee Caro afstudeert.

Leontine: Ik zit in een hokje met Caro de Feijter. Tegenover haar in een kleine ruimte. Caro wijst me op kleine potjes met een schroefdeksel, er zit thee in. Of ik eraan wil ruiken. Ik herken onmiddellijk de sterk geparfumeerde geur van Earl Grey. Caro vraagt of ik iets wil schrijven op het label. Iets dat ik aan iemand wil laten weten. Ik schrijf: “Jacq, Rolf, doet deze thee jullie ook zo denken aan mama en aan oma Kitty?”

Caro naait een theezakje met label voor mij met de thee die ik uitzoek. Ik wacht; het is best een klusje. Ik denk aan de rij die buiten staat te wachten. Vraag me af of ik moet zeggen welke tekst ik heb geschreven. Waarom die Earl Grey-thee betekenisvol is voor mij, mijn broer en zus. Of moet ik wachten tot Caro mij dat gaat vragen? Of gaat het helemaal niet om mij? Caro concentreert zich volledig op het naaien. Het theezakje is klaar, ik ga naar buiten, de volgende is aan de beurt.

Aardbeving in Nepal

Caro: Mijn project begint eigenlijk al voor mijn studie bij IMAE. Ik ben twee en een half jaar geleden in Nepal, in Kathmandu, vanwege een stage. Ik ben net aangekomen en aan het uitzoeken hoe ik mijn stageadres zou moeten bereiken, als de aarde begint te schudden. Een enorm grote aardbeving. Ik ben alleen thuis en ren naar buiten. Ik zoek een veilige plek; huizen en muren stortten in. We slapen vijf nachten in de tuin, ik lig met mijn gastgezin lepeltje-lepeltje, zo blijven we warm. Er worden liedjes gezongen voor de goden. Ik ben erg bang, de naschokken zijn angstaanjagend.

Nog niet eerder ervoer ik hoe breekbaar mijn leven is. Maar ook ervaar ik enorme opluchting en blijdschap. Om de mensen die zo saamhorig optrekken, elkaar hulp bieden en steun, die zo open omgaan met moeilijke omstandigheden, lijkt het. En dat ik er ben, dat ik leef, dat het leven zich in het hier en nu afspeelt, dat dit leven is.

Bij terugkomst merk ik dat vrienden het ingewikkeld vinden om me naar mijn ervaring te vragen. Ze weten niet wat ze moeten zeggen, snappen niet hoe het voelt en zijn bang iets te zeggen waar ik verdrietig van word. Ik ervaar hoe mensen vanuit heftige gebeurtenissen in verlegenheid schieten.

Er dient zich een thema aan: verlieservaringen en de dood

Na deze heftige ervaring in Nepal valt het me op dat een aantal goede vrienden een verlieservaring hebben doorgemaakt doordat een van hun ouders is overleden. Ik merk dat het best ingewikkeld is om naasten bij te staan in een moeilijke tijd. Hoe moet je troosten, wat kun je wel en niet zeggen? Ik durf het gesprek wel aan te gaan, maar wil ook graag de juiste vragen stellen. De dood, een verlieservaring en hoe je daar als naaste mee kunt omgaan, dat thema, dient zich eigenlijk vanzelf aan als focus voor mijn onderzoek bij IMAE.

Eerst doe ik onderzoek naar zelfeuthanasie. Ik spreek met organisaties als Stichting de Einder die hulp biedt bij zelfeuthanasie. Maar ook met organisaties die fel gekant zijn

tegen de opvattingen van deze stichting, zoals de Stichting Schreeuw om Leven. Het is opmerkelijk in dit proces dat ik minder zwart-wit over euthanasie ben gaan denken. Ik vind het belangrijk dat mensen zelf kunnen beschikken over het leven en hulp daarbij is van belang, dat mensen een keuze hebben. Maar ik zie ook in dat het genuanceerder ligt dan je in eerste instantie denkt. Bijvoorbeeld dient de vraag zich aan of we niet meer tegen eenzaamheid moeten doen.

Bij IMAE ga je onderzoeken, je gaat maken, je gaat doen en reflecteert daar voortdurend op door middel van een artist journal, een soort dagboek

Ook voer ik een gesprek met mijn ouders. Zij hebben mijn oma de laatste maanden, tot haar dood, bij ons in de huiskamer verzorgd. Ik was vier en heb haar laatste weken van dichtbij meegemaakt. Veel mensen vroegen zich toen af of je een klein kind zo dicht bij de dood mag laten zijn. Ik ben blij dat mijn ouders dat niet bij me weg hebben gehouden. Ik heb dat gesprek met mijn ouders zorgvuldig willen plannen. Met mijn zus erbij. Maar het interessante is dat het gesprek zomaar ontstaat als ik bij ze blijf hangen met een glas wijn. Dat toevallige, niet-geplande heb ik vastgehouden in mijn onderzoek.

Ik wil ook gesprekken met mijn vrienden voeren over het verlies van hun ouder, over de dood en de eenzaamheid en over de manier waarop de mensen om hen heen toen met hen omgingen. Welke vragen ze vervelend vonden, of lastig. Over dat mensen niet steeds zitten te wachten op een vraag of je nog verdrietig bent als je net met andere dingen bezig bent. Ik vind dat ingewikkeld. Ik wil dat gesprek graag voeren, maar wil ook graag de juiste vragen stellen, het gesprek zonder ongemak voeren.

9 Happy birthday Mom

Fotograaf:
Merel van der Velde

Kapotte kopjes (1)

Dan vertelt iemand mij over Sri Lanka en de gewoonte daar om de gast een kapot kopje te geven om uit te drinken. Dat wordt niet gezien als onbeleefd maar als een belangrijk gebaar, om stil te staan bij vergankelijkheid en daarmee het moment van nu te koesteren en de vreugde om samen tijd door te brengen.

Dat gebaar maakt indruk op me. Ik denk dat we in het Westen die tijdelijkheid vaak vergeten, dat veel mensen proberen te leven alsof de dood niet bestaat. Ik broed op manieren om dat kapotte-kopjes-ritueel een rol te laten spelen in de interviews met mijn vrienden.

Het idee: vragen over vragen,

Bij IMAE ga je onderzoeken, je gaat maken, je gaat doen en reflecteert daar voortdurend op door middel van een *artist journal*, een soort dagboek. Ook heb je regelmatig gesprekken met een kritische tutor, en de groep medestudenten met wie je steeds uitwisselt. Door dit reflecteren realiseer ik me dat het gesprek met mijn ouders over mijn oma's dood, dat bijna terloops ontstond, een belangrijk moment is. Daar ontstaat wat ik 'de handigheid maken in het moment' noem – iets waar ik me vervolgens op wil toeleggen. Ik wil niet gewoon mijn vrienden spreken over hun verlieservaring en de manier hoe anderen daar het beste mee om zouden kunnen gaan. Ik wil niet echt interviewen: dat ik de vragen stel en zij de antwoorden geven. Ik wil in het gesprek een andere, diepere laag aanboren.

Ik wil het juist graag hebben over welke vragen gesteld worden.

Dus ik maak kaartjes; ik ontwikkel een werkvorm waarin mijn vrienden en ik vragen opschrijven over vragen die ons gesteld worden, bijvoorbeeld welke vragen ons boos of verdrietig maken en waarom. Vervolgens beantwoorden we beiden die 'vragen over de vragen'. Alle antwoorden komen op een stapel, we trekken een voor een kaart en praten over wat erop staat. Ten slotte schrijven we tips op voor onze naasten. Zo ontstaat een gelijkwaardige, eerlijke uitwisseling waarbij ik

niet alleen de interviewer ben. Ik verzamel de briefjes met vragen. Die stapel wordt steeds groter.

Ik verzin eigenlijk een spelvorm waarin het gesprek veilig is en er een structuur in zit waardoor ik kan leren van de ander: hoe ik er voor die persoon kan zijn. Er ontstaan vragen over vragen. Ik denk dat dat werkt: niet direct vragen, maar 'om het hoekje' vragen.

Van voorstelling naar ritueel

Al deze interviews met 'vragen over vragen' doe ik nog met het idee dat ik een voorstelling ga maken over euthanasie, waarin ik mijn onderzoek kan verwerken. Ik heb beelden van een grote tafel met kapotte kopjes waaraan ik een voorstelling regisseer waarin de verzamelde verhalen verteld gaan worden. Praten is altijd een belangrijk element van mijn werk, praten over dingen waarover je liever niet wil praten, omdat ik denk dat het helpt. Ik wil iets ontwikkelen dat helpt om iemand anders te ondersteunen. Ik kom tot de conclusie dat ik iets wil maken waardoor ik het gesprek kan faciliteren. Maar ik zoek nog naar de juiste vorm daarvoor.

Een van de vrienden die ik interview vraagt of ik tips kan opschrijven voor zijn vriend, wiens vader onlangs overleed. De tips, die wij samen maken, verzamelt hij om aan zijn vriend te geven. Die kan namelijk heel lastig omgaan met zijn verlies. Dit is een belangrijk moment in mijn onderzoek: ik begrijp dat dit niet alleen voor mij een leerproces is. Dit is het moment waarop ik begrijp dat het geen grote voorstelling moet worden waar iedereen bij mag zijn. Maar dat het beter werkt als ik een intiemere setting bedenken waar de eigen ervaring centraal staat. Dit is het moment waarop ik me realiseer dat dit misschien een installatie wordt die ik voor deze mensen ga maken, in plaats van een tafel waar iedereen aan mag schuiven.

Fotograaf: Merel van der Velde

Ik verzin eigenlijk een spelvorm waarin het gesprek veilig is en er een structuur in zit waardoor ik kan leren van de ander: hoe ik er voor die persoon kan zijn

Kapotte kopjes (2)

Ik heb ondertussen een grote stapel met tips en briefjes met alle vragen uit de eerste gespreksronde. Daarmee ga ik nogmaals praten met de vrienden die een dierbare verloren. Ik vraag: Kun je een paar tips of vragen uitzoeken die het beste bij jou aansluiten? Ik vraag mijn vrienden een kopje uit te zoeken wat goed zou passen, of voor mij te omschrijven, zodat ik het tweedehands kan kopen. Ik neem die kopjes mee, en kralen en stiften. Ik vertel het verhaal van Sri Lanka. En dat ik graag een kopje wil geven naar aanleiding van het gesprek dat we de vorige keer hadden. Ik vraag of ze het kopje kapot willen maken en het vervolgens willen versieren. Zo gaan we aan het werk. En omdat je elkaar niet de hele tijd hoeft aan te kijken lijkt het praten makkelijker en lossier te gaan.

Samen theedrinken

Ik heb dus de kapotte kopjes en de vragen. Maar zoek nog naar een manier om beide te verbinden. Het is een vriend, een theatervormgever, die me op het idee brengt van de theezakjes waarop de teksten en de vragen zouden kunnen komen. We hebben een tussenpresentatie bij IMAE, je presenteert je werk, schrijft een kritisch essay met theorieën en vertelt over je ontwikkeling. Bij die tussenpresentatie zet ik de kopjes en de stapels met vragen neer; een van de vriendinnen die ik heb geïnterviewd wordt erdoor aangegrepen. Ze ziet het kopje dat ze versierde tijdens ons gesprek en realiseert zich dat haar moeder die dag jarig zou zijn geweest. *Happy birthday Mom* schrijft ze op het label van een theezakje.

Nu weet ik dat het goed is als ik het publiek ook zelf de labels van de theezakjes laat beschrijven.

Ik maak houten theedozen, met daarin twee kapotte, versierde kopjes en zes theezakjes met op de labels de vragen die we samen hebben uitgekozen, vragen die het beste bij hen aansluiten. Het zijn zeer persoonlijke dozen, gemaakt voor die ene vriend of vriendin. Die dozen krijgen ze van mij, om anderen te helpen om met hen over het verlies te praten. Vrienden geven terug dat ze het prettig vonden, die thee-kopjes-zakjes-sessies. Ze vinden het fijn dat er een gesprek wordt gevoerd waar tijd voor is. Ze bedanken me ook. Sommigen denken zo'n gesprek niet nodig te hebben, maar zijn toch blij dat het heeft plaatsgevonden. Er zijn er ook die een herdenkingsplekje in hun huis voor de overleden ouder inrichten; de doos wordt daarin opgenomen.

Performance

Voor het afstuderen heb ik dit hele proces van zoeken, experimenteren en ontwikkelen van rituelen om 'met het leven om te gaan' vormgegeven in een expositie en een performance in een kleine ruimte, een soort kast. Ik voer daar mooie gesprekken, ook met mijn zus bijvoorbeeld. Ik kies ervoor om niet te vragen wat mensen op de labels schrijven, omdat ik ernaar streef dat mensen erover nadenken en gemotiveerd worden om het gesprek te voeren met mensen in hun omgeving. Het gaat er mij niet om dat ze daar met mij over praten. In zo'n klein hokje ontstaat een vacuüm tussen mij en de bezoeker. Ik naai onder-tussen stug door aan het theezakje en laat de stilte gebeuren.

Een theedoos voor mijzelf

De performance is van belang om te delen met het publiek wat ik heb onderzocht en ontwikkeld. Maar de dozen met vragen en kopjes, de rituelen om anderen het gesprek over moeilijke onderwerpen te helpen voeren, zie ik als mijn belangrijkste werk. Ik weet nog niet precies hoe ik hiermee verderga. Eerst breng ik de gemaakte theedozen terug naar mijn vrienden.

Maar misschien moet ik ook eens een theedoos voor mezelf gaan maken. Ook ik mijn leven ervaar ik hoe belangrijk het is anderen er voor je te laten zijn. Doen zich situaties voor die me uit evenwicht brengen. Aan de ene kant ben je een individu met eigen behoeften en eigen belangen en uit je je verdriet op een strikt particuliere manier. Maar aan de andere kant ben je ook deel van een groep en wil je je verbonden weten.

Dat is waar mijn project en eigenlijk al mijn werk over gaat: hoe kun je samen alleen zijn?

De leergemeenschap van de Master Kunsteducatie in actie

Aan de Master Kunsteducatie studeren kunstdocenten, *artist-educators*, die over het algemeen al geruime tijd werkzaam zijn in een hybride educatieve kunstpraktijk. Van elkaar leren in een leergemeenschap is een essentieel onderdeel van het curriculum. Sinds studiejaar 2016 – 2017 organiseert de Master Kunsteducatie studiedagen. Alle docenten en studenten komen samen om zich te buigen over een vakoverstijgende thematiek. Student Linda en docent Emiel blikken terug op de studiedag die een bijzonder grote indruk op hen heeft gemaakt. Er is die dag gewerkt aan artistiek onderzoek. Op het gebied van sociaal-wetenschappelijk georiënteerd en narratief onderzoek heeft de master reeds een uitgebreide expertise opgebouwd de afgelopen tien jaar. Artistiek onderzoek staat meer en meer in de spotlights.

Emiel: Dat we onze studenten een actueel, rijk en gedegen onderwijsprogramma bieden, dat wisten we al. Er is ruimschoots aandacht voor kunstpraktijk, -filosofie, -geschiedenis, -marketing, -educatie en onderzoek. De laatste jaren moedigen we studenten aan om traditionele en artistieke onderzoeksmethoden op een eigen wijze met elkaar te verbinden. De studiedag was iets heel anders dan we gewend zijn, maar wel een boeiend experiment in die open leergemeenschap: docenten en studenten verkenden gezamenlijk de mogelijkheden om kunst en onderzoek met elkaar te verbinden. Ze kregen een locatie (Deventer), tijd (drie uur) en een lijn (een willekeurig getrokken lijn op de kaart). De kaders van hun zoektocht, die schiepen ze zelf.

Linda: Ik heb de studiedag heel intens beleefd. Er is ontzettend veel in één dag gebeurd. Toen ik nadien op het station stond om naar huis te gaan, was ik helemaal in de war. De dag begon met het luisteren naar een audiotape 'Radicaal'. Daarop gaven de docenten ons een inkijkje in de

zoektocht die binnen de master gaande is, heel open. Ze hadden hun eigen gesprekken ter voorbereiding op de studiedag als uitgangspunt genomen en verwerkt tot een stortvloed aan gedachten over kunst en onderzoek.

De verbindingen op een geografische lijn

Linda: De docenten Emiel, Tobias en Ronald legden de opdracht uit. We werden in groepen ingedeeld. Ik zat bij een aantal tweedejaars en bij coördinator Maeve. We kregen een print met een plattegrond van Deventer. Op deze plattegrond was een rechte lijn getekend. We bevonden ons in het Havenkwartier, een havengebied met veel industrieel erfgoed en veel creatieve ondernemers.

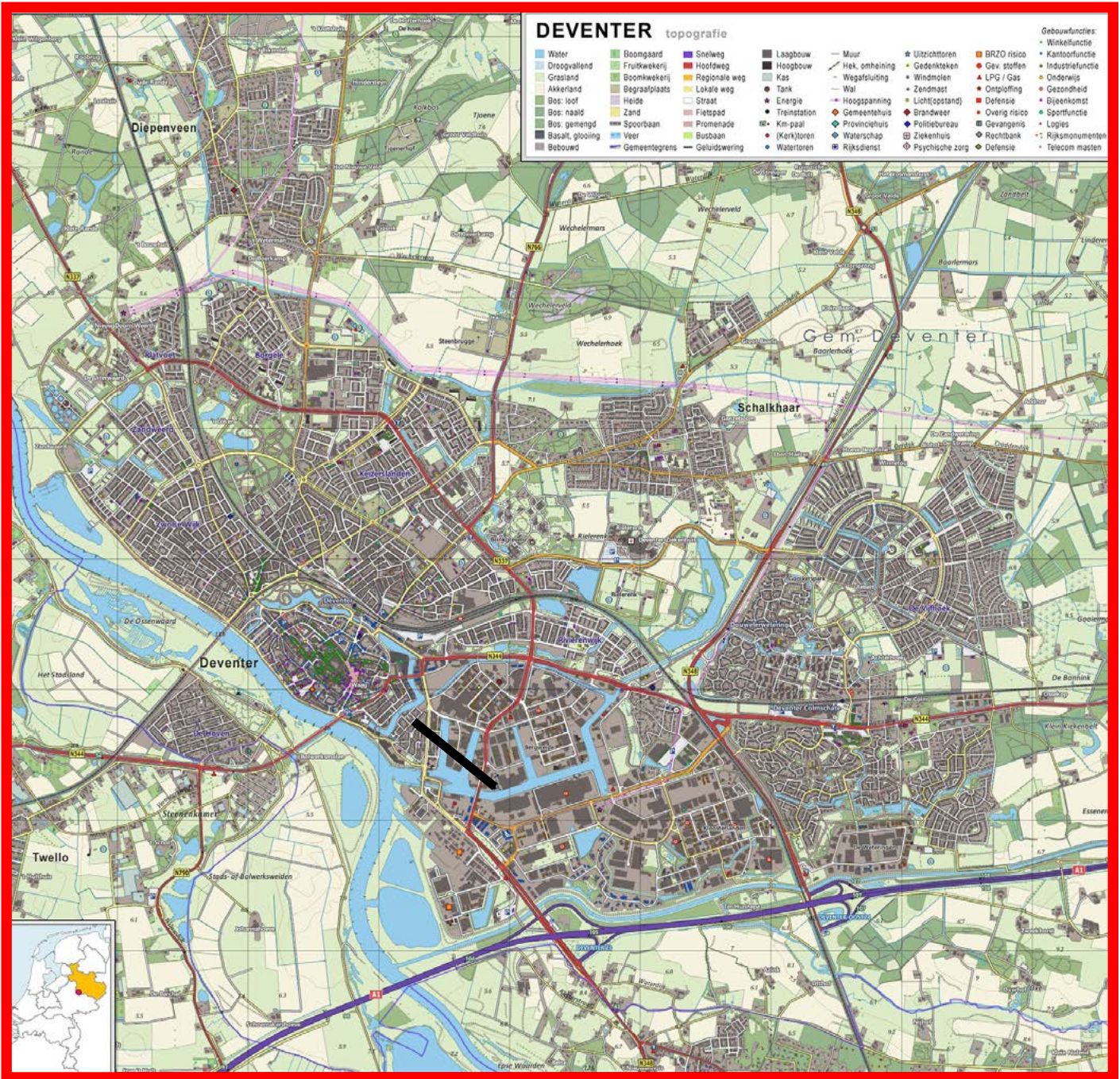
Onze opdracht was om die lijn betekenis te geven. We kregen drie uur de tijd. We moesten ons de lijn 'eigen maken'. Wij hebben de lijn verkend – al wandelend met de kaart in de hand. We onderzochten de sociale omgang op de lijn, de sociale interactie met de omgeving en vooral ook onze onderlinge uitwisseling. Door de lijn te volgen kwamen we ook meer tot elkaar. Heel interessant hoe snel een willekeurig getekende lijn betekenis kan krijgen.

Vervolgens kregen we gelegenheid om 'onze lijn' aan de rest van de groep te presenteren. Wij kozen voor een speciale werkvorm: mensen de karakteristieke punten op de lijn laten benoemen, en elkaar dan opzoeken in groepjes bij herkenning. Binnen deze groepjes ontstond uitwisseling. De verbinding die wij hadden ervaren tijdens de route bracht dus interactie op gang binnen de *community* van deze master.

Het was mooi om te zien hoe verschillend dat uitpakte per groepje. Zo hadden enkelen zich gericht op de klanken en geluiden op hun route, en weer een andere groep besloot om met iedereen te spreken die op hun lijn woonde of werkte. 'Mogen we even in uw huis kijken?'

Student Janneke
over kaders:

Ik vind het prettig dat er opdrachten en criteria gesteld worden voor onderzoek binnen de master. Dan moet ik op een andere manier kijken. Dan moet ik bijvoorbeeld nadenken over open hoofdvragen en deelvragen. Hoe mijn vragen passen bij mijn onderzoek. Anders denk ik dat ik er te gemakkelijk vanaf kom. Als ik voorbij de inkadering kan komen, als ik het vastzitten overwonnen heb, dan kom ik echt verder. Ik ga heus wel mijn eigen weg, maar pak ook af en toe die criteria erbij als inspiratie. Ik zie ze niet als een instrument dat me in een wurggreep houdt.

10 Walk the line

Kaart van Deventer met in het zwart een gevolgde lijn

Emiel: Het werd een interessante zoektocht naar hoe wij betekenis geven, en hoe we daarbij zowel onderzoeksmatige als artistieke methoden kunnen inzetten. En hoe die methoden elkaar onderling kunnen aanvullen en versterken.

Verhalen verzamelen – Kunst of onderzoek?

Bram – een kunstenaar – hielp de groepjes tijdens hun reis langs de lijn, als inspiratiebron. Hij noemt zichzelf “ontdekkingsreiziger van het alledaagse op zoek naar relevante verhalen”. Hij mythologiseert het landschap, bijvoorbeeld het Nederlandse kustgebied of het snelweglandschap. In zijn werk zijn kunst en onderzoek niet te onderscheiden. Hij legt zichzelf grenzen op, regels zou je kunnen zeggen. Want zonder begrenzing en beperking ontstaat er niets, volgens hem. Ervaringen, gesprekken onderweg, vormen het materiaal waarmee hij fictie en non-fictie uiteindelijk verbindt, soms onherleidbaar: “De kunstenaar verleent een nieuwe betekenis aan zijn omgeving, snijdt een nieuwe laag aan van de werkelijkheid, met in jullie geval de lijn als beperking.”

En zo werden wij ook op pad gestuurd, met een begrenzing, een lijn, als enig houvast. Interessant hoe snel je ontdekt dat er meer manieren zijn om te navigeren.

Mag kunst voor zich spreken?

Linda: Tijdens de presentaties kwamen stevige en ook interessante discussies op gang. Heeft een artistiek proces niet altijd een onderzoeksmatig karakter? Kunnen we het resultaat van onze reis zien als ‘data’? Een andere zeer relevante kwestie, die daarmee samenhangt en waar we als *community of learners* mee worstelden, was de vraag of het product altijd uitleg of toelichting behoeft of ook voor zich mag spreken. We hebben tijdens de studiedag zowel artistieke als onderzoeksmatige processen en producten ontwikkeld en gepresenteerd, waarbij soms het artistieke en onderzoeksmatige samenviel. Dwingt het feit dat dit in een onderwijscontext gebeurde, binnen een Master Kunsteducatie, ons tot de bespreking van het proces dat tot die producten leidde?

De eerdere studiedagen waren meer eenrichtingsverkeer, meer zenden. En nu zaten we in een heel actuele discussie waarbij niemand wist waar dit toe zou leiden.

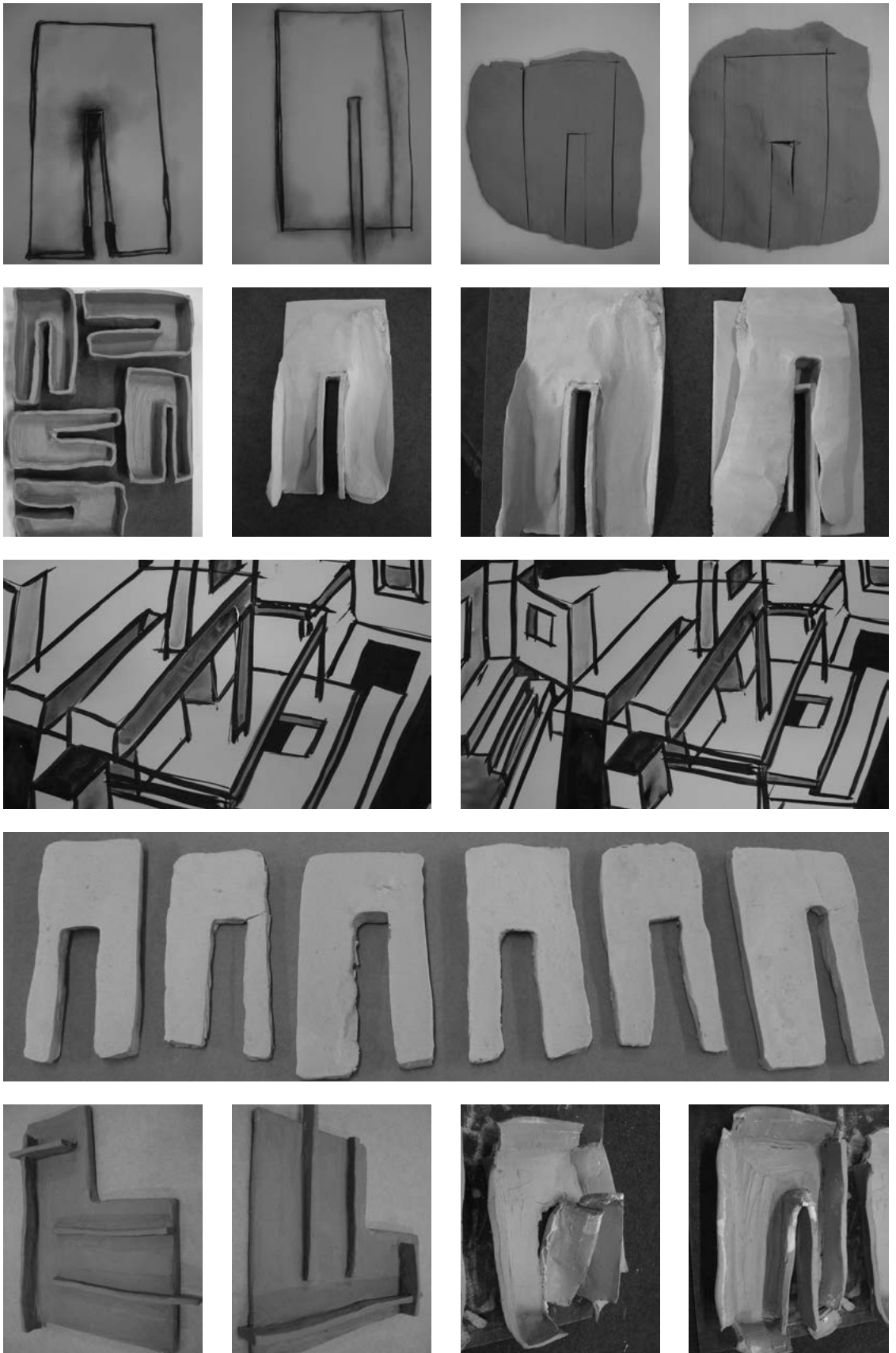
Van gezapigheid was tijdens de presentaties geen sprake. Er ontstond verwarring en daarna spanning. Bram nam, prikkelend en provocerend, de rol aan van onruststoker. Docenten waren van slag en aan het zoeken. En op een gegeven moment waren er heel lange stiltes: *Wat gebeurt er hier?* Dit had iets bedreigends. Tegelijkertijd voelde ik dat er iets belangrijks gebeurde, waar ik deelgenoot van was. Ik was student, maar maakte echt deel uit van de discussie. Op de vragen die aan de orde kwamen, had eigenlijk niemand een geheel omvattend antwoord; het onderscheid tussen docenten en studenten leek weg te vallen. Wij werden een soort collega's en gingen gezamenlijk de issues bevragen.

De eerdere studiedagen waren meer eenrichtingsverkeer, meer zenden. Een lezing bijvoorbeeld. En nu zaten we in een heel actuele discussie waarbij niemand wist waar dit toe zou leiden. Met allerlei vragen. Iedereen zat op het puntje van zijn stoel, met grote concentratie, betrokkenheid en veel emotie. Het werd ook wrang op bepaalde punten, zaken kwamen echt op scherp te staan.

Nadat de studiedag plenair was afgesloten, zijn wij met de eerstejaars door de plenzende regen naar een café gegaan. Wat is hier in vredesnaam gebeurd? Hoe gaan we dit wegzetten? Wat moeten we hiermee? En toen stond ik op een gegeven moment alleen op het station. Verward, maar ook vol strijdlust.

Student Teresia
over kaders:

Artistiek onderzoek treedt buiten de kaders. De beoordelingscriteria voor het onderzoek binnen de master zijn uitgebreid beschreven. Dat zijn heel veel kaders. Als ik al die beschrijvingen achter elkaar lees, dan zit ik een beetje klem. Dan kan ik niet meer vrij denken. Dan moet ik eerst weer loskomen van al die kaders. En dat is spannend, want we moeten wel voldoen aan een gefaseerd proces dat beoordeeld wordt. Dat schuurt.

Student Caro
over kaders:

Het gaat uiteindelijk toch om de randvoorwaarden die uit het individuele product van de student voortvloeien? En niet om de kaders van het curriculum? Het curriculum zou moeten voorschrijven dat de student zelf randvoorwaarden stelt. En dat je je daar tot in het uiterste aan moet houden. Of zoals Bram zei: dat een artistiek product alleen kan werken als je van jezelf eist dat je je aan die wetten houdt. Door de begrenzing wordt het artistieke product waardevol.

Ik weet nu beter waar ik sta

Linda: Wat ik van de studiedag meeneem? De kritische houding. Als je met onderzoek bezig bent, zeker met onderzoek binnen de kunsten, is een bepaalde tegenklank noodzakelijk. Die klonk op de studiedag door Bram. Hij liet een fel tegengeluid horen. Wat ook meespeelde was dat de rol van Bram onduidelijk was. Die verwarring gaf stof tot nadenken. We voelden ons aangesproken en moesten wel actief worden.

Naast tegenklank en onduidelijkheid speelt de actualiteit een belangrijke rol. Het nu. Het moment. Dat het écht is, heftig, gedurfd en ook ontwrichtend. Eigenlijk ben ik van de harmonie; dus voor mij was het schokkend. Daar komen we nog vaak op terug in de groep. Het was echt een moment dat we samen beleefd hebben. En dat zorgt voor *bonding*.

Uiteindelijk heeft het een grote ontwikkeling teweeggebracht in het artistiek onderzoek. Als we nu brainstormen over het afstuderen gaat het over hoe je artistiek onderzoek inzet, in plaats van *of* je artistiek onderzoek inzet. Hierdoor ben ik echt verder gekomen met mijn eigen onderzoek. Ik weet nu veel beter waar ik sta. Ik wil artistiek onderzoek inzetten als een van de methoden voor dataverzameling, dus naast observatie en interviews. Een manier om informatie te verzamelen die aanvullend is, dienend voor het totale onderzoek. Dat ik dit weet en heb mogen ervaren, is pure winst.

*Het werkte als een uitnodiging om
gezamenlijk op pad te gaan en opnieuw
kaders te bepalen, of juist los te laten*

Master Kunsteducatie als leergemeenschap

Emiel: Wat de studiedag liet zien, was een opleiding die zichzelf een spiegel voorhoudt. Een docententeam waarvan iedereen bijsturing, beoordeling en antwoorden verwacht, bleek nu vooral vragen te stellen, en het ook allemaal niet meer precies

te weten. Het werkte als een uitnodiging om gezamenlijk op pad te gaan en opnieuw kaders te bepalen, of die juist helemaal los te laten. Het was een experiment, maar het paste ook in de ontwikkeling waar we als opleiding voor staan.

De International Master Artist Educator vormt een prachtige gespreksplatform in deze ontwikkeling. We vormen samen steeds meer een leergemeenschap, waarin ruimte is om het formele veld van kunst- en cultuureducatie kritisch te bevragen, maar tevens een experimentele, vrije ruimte om die praktijk opnieuw vorm te geven.

De studenten volgen de opleiding naast hun baan in het onderwijs. Dit geeft ze de kans om in die praktijk een ingreep te doen die zowel verfrissend als ontwrichtend kan zijn. We willen dat de opleiding docenten de mogelijkheid geeft om zichzelf te verdiepen, te verrijken, zichzelf opnieuw te positioneren, patronen en systemen te bevragen, maar ook de ruimte bieden om het soms even niet precies meer te weten.

Analyse

De kracht van de *ArtEZ artist-educator*

In deze analyse staan we stil bij datgene wat de good practices van de ArtEZ-docentenopleidingen bindt en lichten we enkele gezamenlijke thema's nader toe.

Hoewel de opleidingen ieder afzonderlijk een good practice gekozen hebben, kenmerkend voor het eigen profiel, valt op dat alle good practices ook iets gemeenschappelijks hebben. Zo zijn de docentenopleidingen van ArtEZ alle in hoge mate betrokken op de samenleving en 'de ander'. Ook hebben alle opleidingen inclusie hoog in het vaandel. Afgestudeerden werken met zeer uiteenlopende doelgroepen, waarbij geen doelgroep wordt geschuwd. De waarde van kunst voor de samenleving is voor de *artist-educator* steeds het uitgangspunt. Hij is zich er hierbij van bewust dat zowel kunst als samenleving voortdurend in ontwikkeling zijn.

De good practices en de daaruit voortkomende thematieken geven een impressie van de huidige stand van zaken en het is niet uitgesloten dat er volgend jaar weer andere accenten zullen worden gelegd.

Hoe krijgt die betrokkenheid op de samenleving gestalte? Hoe werkt de *artist-educator* met en vanuit kunst? Waaruit blijkt de focus op inclusie van kwetsbare groepen? We zetten de centrale thema's op een rijtje.

Thema 1: De ArtEZ *artist-educator* staat open voor de ander en het andere

Kenmerken van de good practices die invulling geven aan dit thema:

- Contact maken; tonen wie je bent, dit is nodig voor contact met de ander
- Zonder oordeel zijn
- Vragen stellen
- (H)erkennen van de eigenheid, individuele kwaliteiten van deelnemers
- Persoonlijk werken; aanzetten tot zelfexpressie
- Aansluiten bij kennis en ervaring van anderen
- Insteken vanuit positieve feedback en psychologie
- Signalen oppikken uit de groep
- Anderen op een andere manier laten kijken
- Wereld van de leerling verbinden met kunstwereld
- Anderen met elkaar verbinden
- Werken in dienst van de ander

De artist-educator zet in zijn kunst-educatieve praktijk de ander op de eerste plaats en faciliteert de ontmoeting met de wereld van de ander. Met kunst biedt hij anderen de mogelijkheid nieuwe terreinen te betreden.

Kunst faciliteert de ontmoeting met de wereld van de ander en biedt mogelijkheden nieuwe terreinen te betreden. Ook leerlingen, cursisten die met kunst bezig zijn, worden aangespoord de wereld eens vanuit andermans perspectief te bezien. Dat is bijvoorbeeld goed merkbaar wanneer verschillende sociale groepen samen op het toneel staan (zoals het inclusieproject beschreven in *“Wij”*, of in *Pedagogiek van op je bek gaan*) of als leerlingen eenzelfde opdracht elk heel

verschillend uitwerken (zoals docent Hannah laat zien in *Startbekwaam*). Belangrijk hierbij is dat de *artist-educator* de ander centraal stelt.

Thema 2: De ArtEZ *artist-educator* werkt vanuit en met kunst

Kenmerken van de good practices die invulling geven aan dit thema:

- Kunst maken en ervaren
- Gevoel en zintuiglijkheid aanspreken
- Verwonderen, in het moment zijn
- Zorgen doen vergeten, leven verlichten
- Esthetiek ervaren
- Meer lagen aanspreken, ervaringen verbreden
- Impact op de deelnemers tot stand brengen
- Onderzoeken, alternatief bieden
- Creativiteit en verbeeldingskracht
- Inspireren en enthousiasmeren
- Aansluiten bij de persoonlijke biografie
- Artistieke analyse van de maatschappij
- Artistieke identiteit

De artist-educator werkt vanuit en met kunst: Kunst verbeeldt, biedt alternatieve werelden en zet creatieve ontwikkeling in gang. Kunst is zintuiglijk, persoonlijk, open ended. Kunst kan verwarren, maar kan ook ontroeren en troost bieden.

De intrinsieke waarde van kunst is groot: Kunst is een wezenlijk deel van de menselijke ervaring. Kunst kan verwarren maar ook troost bieden (zoals in *Muziek aan het bed*). Werken met en vanuit de kunsten draagt bij aan de ontwikkeling van het waarnemingsvermogen, de verbeeldingskracht en het uitdrukkingsvermogen. Kunst bevordert creativiteit (zoals

creatieve inzet van digitale media in *Molab*), zet aan tot denken en nieuwe vormen van onderzoek (zoals in *Walk the line*) en laat zintuiglijk en lichamelijk leren (zoals in *Vertrouwen*).

Thema 3: De ArtEZ *artist-educator* is een *agent of chance*

Kenmerken van de good practices die invulling geven aan dit thema:

- In beweging brengen, aan het denken zetten
- Motiveren, in werking zetten
- Leerprocessen op gang brengen
- Tot ontwikkeling brengen, diepgaand veranderen
- Interactie met de omgeving aangaan, samenwerking zoeken
- Interventies inrichten en organiseren
- Belonen van positief gedrag en vooruitgang
- Dynamiek binnen een groep veranderen
- Oprekken van vaststaande ideeën, ontwikkelen van een visie
- Identiteitsontwikkeling
- Nastreven van een maatschappelijk ideaal

*De artist-educator zet ontwikkeling in gang en weet verandering teweeg te brengen.
De artist-educator pleegt interventies die een individueel-, groeps- of maatschappelijk transformatieproces begeleiden.*

De *artist-educator* brengt ontwikkeling in gang en weet welke interventies het beste werken in een transformatieproces. De *artist-educator* spoort individuen en groepen aan om een volgende stap in hun ontwikkeling te zetten (zoals in *Home Run*) en begeleidt dat transformatieproces. De kunst-docent creëert een experimenteerruimte om ontwikkeling

en transformatie te faciliteren (zoals in *A bag to dance*), of daagt personen uit iets te doen wat zij normaal niet durven (zoals dansdocent Laura in *Vertrouwen*). Ook transformatie in persoonlijke processen zoals rouwverwerking betekenen een ontwikkelingsstap (zoals in *Happy birthday Mom*).

Thema 4: De ArtEZ *artist-educator* is een professional

Kenmerken van de good practices die invulling geven aan dit thema:

- Kennis van actualiteit kunst en educatie
- Kennis van methoden, (digitale) technieken, spel- en werkvormen
- Leertrajecten ontwerpen
- Leiding nemen en geven
- Coachen van het creatieve proces
- Aanpassen aan de situatie
- Proberen en fouten durven maken
- Evalueren, reflecteren, bijstellen

De artist-educator heeft een breed arsenaal aan actuele en innovatieve methoden en technieken tot zijn beschikking. Hij beschikt over een goed ontwikkeld reflectief vermogen waardoor hij voortdurend zaken uitprobeert, zijn eigen handelen en docentpraktijk onder de loep neemt en bijstelt.

De *artist-educator* heeft een breed arsenaal aan actuele en innovatieve methoden en technieken tot zijn beschikking. Hij is op de hoogte van de actuele stand van zaken in de kunsten en ook van de ontwikkelingen in zijn vakgebied, de *art education*. Hij beheerst de vaardigheden om contact te maken met uiteenlopende doelgroepen en individuen en durft leiding

te nemen in ontwikkelingsprocessen. Hij kan een creatief proces coachen, weet hoe hij lessen en leertrajecten moet ontwerpen, organiseren, werk- en spelvormen in moet zetten, samen moet werken met anderen. Maar vooral beschikt de *artist-educator* over een goed ontwikkeld reflectief vermogen waardoor hij voortdurend zijn eigen docentenpraktijk onder de loep neemt en bijstelt, *Ever tried. Ever failed. No matter. Try Again. Fail again. Fail better.* Dit citaat van Beckett, dat binnen ArtEZ vaak te horen is, is zeker ook een motto voor de *artist-educator*. Deze elementen komen in alle tien good practices naar voren.

Conclusie

De kracht van de ArtEZ *artist-educator*

Om tot de kern van de kracht van de *artist-educator* te komen hebben we vanuit de centrale thematiek, sociaal-maatschappelijk engagement en inclusie, het woord *artist-educator* bekeken op zijn bestanddelen: *artist* en *educator*. Wij hebben hierbij de *artist-educator* enerzijds gepositieerd ten opzichte van kunst en autonome kunstenaars en anderzijds ten opzichte van docenten van andere vakgebieden, van niet-kunstdocenten. Ook hebben we gekeken naar wat de synthese van de *artist* en de *educator* uniek maakt. De *artist-educator* belichaamt namelijk een eigen positie die meer is dan de som der delen.

Hoe kan het specifieke terrein van de *artist-educator* omschreven worden?

De artist-educator heeft met kunst iets in handen wat een groot ontwikkelingspotentieel en transformatiekracht biedt voor anderen

De ‘artist’ in de *artist-educator*

De *artist-educator* werkt vanuit de vormende werking van kunst, met zijn eigen kunstenaarschap als basis. Dit kan zowel buiten als binnen een formele educatieve setting. Kunst brengt een groot ontwikkelingspotentieel en transformatiekracht met zich mee.

Kunst is binnen de huidige onderwijscontext goed inzetbaar. Om jongeren voor te bereiden op de toekomst worden binnen het formele onderwijs autonomie, creativiteit en een kritische houding steeds meer als essentiële waarden gezien. De

roep om eigenaarschap, gepersonaliseerd leren, *peer-to-peer learning* is tegenwoordig bij vrijwel alle vakken en domeinen in het reguliere onderwijs te horen. Zoals in de good practices zichtbaar wordt, horen deze zaken vanzelfsprekend bij de kunsten. Dit geeft de *artist-educator* een voorsprong binnen onderwijsinnovaties. Kunstdocenten zouden daarin een voortrekkersrol kunnen nemen.

De artist-educator zet zich in voor sociaal-maatschappelijke en individuele transformatieprocessen waarbij hij de ontwikkeling van de ander op de eerste plaats zet

De ‘educator’ in de *artist-educator*

Hoewel maatschappelijke betrokkenheid of sociaal-maatschappelijke transformatie ook voor de autonome kunstenaar van groot belang kan zijn, heeft de *artist-educator* ten opzichte van de kunstenaar een eigenstandige positie. De *artist-educator* stelt in zijn kunsteducatieve praktijk de ander op de eerste plaats. Dat onderscheidt hem van de autonome kunstenaar. De autonome kunstenaar heeft op ethisch-moreel gebied een grotere vrijheid dan de *artist-educator*. Zo zal de *artist-educator* vanuit zijn specifieke rol nooit een maatschappelijk ‘statement’ maken als dat ten koste gaat van een persoon. Vaardigheden als contact maken, interactie bewerkstelligen, de leiding nemen bij groepsprocessen en transformatie zijn voor de *artist-educator* vanzelfsprekend. Voor een autonome kunstenaar zijn deze vaardigheden en ook maatschappelijke betrokkenheid een mogelijkheid, maar ze zijn voor hem niet noodzakelijk. Uit de good practices komt naar voren dat de *artist-educator* bij uitstek idealistisch en maatschappelijk betrokken is.

De ArtEZ *artist-educator*

De ArtEZ *artist-educator* werkt vanuit een grote maatschappelijke betrokkenheid: hij is sociaal geëngageerd en draagt zorg voor inclusie. Dit doet hij door de ander en het andere centraal zetten, door te werken met en vanuit kunst, door individuele-, groeps- en maatschappelijke transformatieprocessen te begeleiden en door voortdurend te onderzoeken. Dat is de gemeenschappelijke kracht van de ArtEZ *artist-educator*.

Werkwijze

In de werkwijze beschrijven we onze aanpak gedurende het project *Good Practices*. De zoektocht naar bijzondere verhalen verliep via documentenanalyse, literatuurstudie, interviews, observaties, uitwisselingsessies, trainingen en twee workshops: *creative writing* en interviewen. Het resultaat was dat we ons ontwikkelden als onderzoekers en tegelijk een gezamenlijk kader voor de good practices ontstond. Het ging steeds om zowel het proces als het product.

Wij hebben al doende een methodiek ontwikkeld om good practices op te halen en te beschrijven. Onze zoektocht heeft tevens geleid tot een bijzonder samenwerkingsproces. De drie opbrengsten – de verhalen, de ontwikkelde methodiek en de samenwerking – kunnen niet los van elkaar gezien worden. Zij staan ten dienste van elkaar en hangen samen. Gedurende het onderzoek zijn vijf fasen doorlopen, alle aangestuurd door een vraag.

FASE 1 VERKENNEN

Wat is er al gedaan binnen de gezamenlijke profilering van de docentenopleidingen ArtEZ en wat zijn de wensen van de afzonderlijke docentenopleidingen met betrekking tot dit project?

We zijn gestart met een beeldvormende fase waarin we de thema's van de verschillende docentenopleidingen globaal hebben verkend en de onderzoeksopdracht aan verschillende partijen hebben uitgelegd. Dit is gebeurd door interviews met hoofden van de opleidingen en andere leidinggevenden. Naast deze interviews hebben we veel gelezen. Dit om aan te sluiten bij reeds uitgevoerde studies en de startsituatie.

FASE 2 CRITERIA OPSTELLEN

Aan welke criteria moeten de good practices voldoen?

Vervolgens hebben de onderzoeker binnen hun eigen kunst-discipline een voorlopige good practice opgehaald en die gepresenteerd aan alle directeuren en hoofden van de kunst-educatieve opleidingen en de lector kunst- en cultuur-educatie van ArtEZ. Tijdens deze bijeenkomst van de 'educatieve kolom' hebben we in teams criteria ontworpen en vastgesteld waaraan een good practice zou moeten voldoen. Het werken met concrete voorbeelden zorgde voor een vruchtbare, inhoudelijke discussie en de uitwisseling leidde tot een concrete set criteria waaraan de verhalen moesten voldoen. Een van de criteria was bijvoorbeeld: De (leer)impact op student en omgeving is groot; kunst en educatie gaan excellent samen.

Aan de hand van deze criteria hebben de opleidingen allemaal twee good practices geïdentificeerd: één good practice waarin reeds bewezen sterke punten van de opleiding naar voren komen, de core business, en één good practice over innovatieve nieuwe ontwikkelingen. Uiteindelijk hebben we uit deze twintig good practices, die stuk voor stuk publicatiewaardig waren, tien verhalen gekozen, die samen een gevarieerd beeld vormen van de kunstdocent.

FASE 3 INVENTARISEREN

Hoe kan de gekozen good practice in kaart gebracht worden?

Nadat het onderwerp van het verhaal gekozen was aan de hand van criteria, hebben de onderzoekers veel informatie verzameld per casus. Zij hebben studenten en docenten geïnterviewd, documenten zoals lesplannen en visiestukken bestudeerd en bij onderwijsactiviteiten gekeken. Het resultaat was een geordende berg gegevens. Gegevens die verwonderen en verrassen. Een fundament voor verhalen.

FASE 4 NARRATIEVEN OPSPOREN

Hoe kunnen deze verhalen inspirerend beschreven worden?

Maar wat is eigenlijk een verhaal? Wat doe je met verhaalcomponenten zoals de protagonist, de verhaallijn, een conflict/dilemma, verwickelingen en de ontknoping? We onderzochten de klassieke opbouw van een verhaal en hoe uit te gaan van de boodschap die je over wilt brengen. Hoe vertel je een verhaal zodat je de lezer erin trekt? Wanneer is een verhaal spannend? Kan je wel een verhaal krachtig vertellen zonder werkelijke protagonist? Kan een situatie of een leerlijn het onderwerp zijn? Heeft een verhaal een dilemma nodig? Dit hebben we toegepast op de verzamelde data en zo zijn de narratieven ontstaan.

FASE 5 ANALYSEREN EN CONCLUDEREN

Wat zijn de gemeenschappelijke thematieken van deze verhalen? Wat verbindt de kunstdocent ArtEZ?

Tot slot hebben we de verhalen middels *close reading* geanalyseerd op de bijzondere kracht van de ArtEZ *artist-educator*. Welk beeld komt naar voren in de *good practices*? Waar gaat het werkelijk om? Hierbij is de meerwaarde gedetecteerd van de *artist-educator* ten opzichte van de kunstenaar maar ook ten opzichte van niet kunst- docenten. Deze analyse is in verschillende rondes en in uitwisseling tussen de onderzoekers uitgevoerd.

Dankwoord

Het was een feest om aan dit onderzoek te werken. De samenwerking met alle onderzoekers verliep harmonieus en voortvarend. De gesprekken over de aanpak en de data die de good practices opleverden, waren diepgaand en genuanceerd. Er was tijd, of beter gezegd, we namen de tijd om elkaar goed te begrijpen, te sparren, te reflecteren. We zijn blij met het resultaat.

We willen iedereen bedanken die dit onderzoek en deze samenwerking mogelijk heeft gemaakt: de alumni, de studenten, de docenten en hoofden van de docentenopleidingen van ArtEZ, het zogenaamde ‘kolomoverleg’, de lector, het bestuur, de vormgevers, de filmster, de fotografen en de redacteur.

We denken dat dit onderzoek bijdraagt aan het gemeenschappelijk fundament onder de docentenopleidingen van ArtEZ en hopen op de verdere ontwikkeling van een stevig, sterk, mooi bouwwerk.

Olga Potters, Leontine Broekhuizen, Elsbeth Veldpape
Onderzoeksgroep Good Practices

© ArtEZ hogeschool voor de kunsten
Arnhem, mei 2018.

Bezoek ook de website: docentenopleidingeninhetlicht.artez.nl